

Bermmonumenten

Plekken om bij stil te staan

Bermmonumenten Plekken om bij stil te staan

Vincent Breen

Master Thesis Culturele Geografie
Faculteit der Ruimtelijke Wetenschappen
Rijksuniversiteit Groningen
Groningen, augustus 2006

Begeleider: Dr. P.D. Groote

Voorwoord

Een voorwoord wordt meestal gebruikt voor het bedanken van mensen, zonder wiens hulp en steun een scriptie niet tot stand kan komen. Zo ook dit voorwoord. Mijn dank gaat in de eerste plaats uit naar de mensen die het verhaal achter het monument voor hun zoon, dochter, vriend of echtgenoot met mij deelden. De manier waarop zij met hun verlies omgaan is bewonderenswaardig en zonder hun openhartigheid had ik dit onderzoek niet kunnen doen.

Bij de dataverzameling was ik afhankelijk van de hulp van een aantal mensen. Radio Noord en Radio Drenthe waren zo vriendelijk om mij een oproep te laten doen in één van hun programma's. Arjen de Boer en Esther te Wil voorzagen mij van informatie over bermmonumenten in provincie en gemeente Groningen./

Familie, vrienden en kennissen hebben ook een grote bijdrage geleverd aan het opsporen van bermmonumenten. Mijn ouders hebben geholpen bij het vinden en fotograferen van een aantal monumenten. Hetzelfde geldt voor Mirjam en haar ouders. Ik wil Mirjam en mijn moeder ook bedanken voor het geven van adviezen en commentaar op eerdere versies van deze scriptie. Arjen en Jeffrey maakten mogelijk dat ik een groot aantal monumenten in Groningen, Friesland en Apeldoorn kon fotograferen.

Tenslotte wil ik mijn begeleider, Dr. P.D. Groote, bedanken voor zijn adviezen en opbouwende kritiek. Besprekingen hadden dankzij zijn positieve instelling altijd een motiverende uitwerking.

Vincent Breen,
Groningen, augustus 2006

Samenvatting

Ze zijn een steeds vaker voorkomend verschijnsel langs de Nederlandse weg: bermmonumenten. Toch is er nog weinig bekend over deze gedenktekens, die door nabestaanden van verkeersslachtoffers worden opgericht. Het is bijvoorbeeld niet bekend hoeveel er zijn en waar ze staan. Een deel van dit onderzoek heeft dan ook als doel te bekijken welke methode het meest geschikt is om bermmonumenten in kaart te brengen. De onderzoeksmethodes zijn op te splitsen in twee soorten: de 'monumentenmethode' en de 'oprichtersmethode'. Bij de eerste methode staat het vinden van monumenten centraal, bij de tweede methode het vinden van oprichters van bermmonumenten.

Er zijn 98 monumenten en 22 oprichters gevonden. 17 van de 22 oprichters zijn geïnterviewd om de betekenissen die zij toekennen aan hun monument te onderzoeken. De belangrijkste reden om een bermmonument op te richten is het herdenken van de overleden persoon. Een andere reden is het 'markeren van de plek', zodat niet vergeten wordt wat er op die plaats gebeurd is. Bermmonumenten worden voornamelijk opgericht voor personen jonger dan 30 jaar. In tegenstelling tot aanwijzingen in de literatuur is geen significant verband tussen geslacht en het wel of niet aanwezig zijn van een monument aangetoond.

Er kan onderscheid gemaakt worden tussen twee soorten bermmonumenten: spontane herdenking en geplande herdenking. De eerste soort wordt opgericht door vrienden van het slachtoffer, is zelf gemaakt en wordt snel na het ongeluk opgericht. De tweede soort wordt opgericht door ouders, heeft een meer permanent karakter en wordt langere tijd na het ongeluk opgericht.

De laatste rustplaats, graf of urn, van het slachtoffer vormt een belangrijker plek dan het bermmonument. Het gedenkteken langs de weg kan de betekenis van het graf dan ook niet vervangen. De suggestie in de literatuur dat de toename van bermmonumenten verklaard kan worden door de toegenomen populariteit van crematie wordt niet bevestigd.

Naast het in kaart brengen van bermmonumenten en het onderzoeken van door oprichters toegekende betekenissen heeft deze Master Thesis nog een derde onderzoeksvraag. Vormen bermmonumenten publieke of private plaatsen? Een gedenkteken in de berm vormt een persoonlijke herdenkingsplek in de openbare ruimte. Deze tegenstrijdigheid zorgt dat de plaats moeilijk in te delen is in publiek of privaat.

De plaats van een ongeluk verandert een aantal keer van publiek naar privaat of andersom. Voordat het ongeluk plaats vindt is het duidelijk een publieke plek: de berm van de weg is voor iedereen toegankelijk. Na het ongeluk krijgt de plek voor de nabestaanden betekenis. De berm verandert hierdoor van 'ruimte' in 'plaats'. Nadat de sporen van het ongeluk door de politie zijn verwijderd, blijft een lege plek over. De 'plaats' verandert dan weer in 'ruimte'. Deze 'ruimte' langs de weg heeft dan nog steeds een persoonlijke betekenis voor de nabestaanden. Deze betekenissen zijn echter voor passanten niet zichtbaar. Het vormen dan ook private plaatsen, door de persoonlijke betekenissen.

Deze betekenissen veranderen opnieuw wanneer nabestaanden een bermmonument oprichten. De belangrijkste motieven hiervoor zijn het herdenken van de overledene en het 'markeren van de plaats van het ongeluk'. Het waarschuwen van andere weggebruikers is een veelgenoemd secundair motief. 70% van de geïnterviewde oprichters ziet zijn of haar monument als een publieke plaats, ondanks de belangrijke persoonlijke betekenissen. Deze betekenissen zorgen er echter voor dat de plaats van het monument nooit helemaal publiek kan worden. Voor buitenstaanders blijven altijd betekenissen verborgen die alleen voor de nabestaanden zichtbaar zijn. De toegankelijkheid is dus alleen voor de oprichters en nabestaanden volledig. Een bermmonument vormt hierdoor zowel een publieke als een private plaats.

Inhoudsopgave

Voorwoord.....	III
Samenvatting	VI
Lijst afbeeldingen, figuren en tabellen.....	IX
Hoofdstuk 1: Inleiding	10
1.1 Aanleiding en doelstelling	10
1.2 Onderzoeksvragen	10
1.3 Gebruikte methoden en technieken.....	10
1.4 Beperkingen.....	11
1.5 Leeswijzer	11
Hoofdstuk 2: Methodes van dataverzameling	12
2.1 Inleiding	12
2.2 Eerder onderzoek en gebruikte methodes	12
2.3 De monumentenmethode.....	14
2.4 De oprichtersmethode	18
2.5 Resultaten	18
Hoofdstuk 3: Interviews.....	20
3.1 Inleiding	20
3.2 Cases	21
Hoofdstuk 4: Betekenissen	56
4.1 Inleiding	56
4.2 Wie richt op voor wie?	56
4.3 Motieven voor oprichting	59
4.4 Conclusies	63
Hoofdstuk 5: Publiek of privaat?.....	64
5.1 Inleiding	64
5.2 Eigenschappen van publieke en private ruimte	64
5.3 De oprichters	68
5.4 De rol van de overheid	68
5.5 Conclusies	69
Hoofdstuk 6: Conclusies.....	70
6.1 Inleiding	70
6.2 Aanbevelingen.....	70
Literatuurlijst	72

Lijst afbeeldingen, figuren en tabellen

Afbeeldingen

Afbeelding 1: Bermmonument voor Patrick Jager en Peter Leferink.....	21
Afbeelding 2: Bermmonument voor Jurjen Visser	24
Afbeelding 3: Bermmonument voor Claudia en Nathalie van der Meer.....	27
Afbeelding 4: Bermmonument voor Daniël de Graaf.....	30
Afbeelding 5: Bermmonument voor Danny Braaksma	32
Afbeelding 6: Bermmonument voor Frank Rouwenhorst	34
Afbeelding 7: Bermmonument voor Jeroen Schut	36
Afbeelding 8: (http://www.jeroenschut.nl , 2006)	37
Afbeelding 9: Bermmonument voor Dennis Klaver	39
Afbeelding 10: Bermmonument voor Ruben Blok.....	41
Afbeelding 11: Bermmonument voor Henk, Maria en Jacoba	43
Afbeelding 12: Bermmonument voor Edin Klaver.....	45
Afbeelding 13: Bermmonument voor Anne Zwaan	47
Afbeelding 14: Bermmonument voor Robbie Jongsma.....	49
Afbeelding 15: Bermmonument voor Nico Elshof	51
Afbeelding 16: Tekst bij Nico's bermmonument.....	52
Afbeelding 17: Bermmonument voor Esther.....	53
Afbeelding 18: Bermmonument voor Emmy.....	54
Afbeelding 19: Kei.....	67
Afbeelding 20: Kruis	67
Afbeelding 21: Steen	67
Afbeelding 22: Staande plaat	67

Figuren

Figuur 1: Oprichters	59
Figuur 2: Vormgeving	66

Tabellen

Tabel 1: Aantal dodelijke ongevallen per kilometer weg	14
Tabel 2: Aantallen bermmonumenten per informatiebron	18
Tabel 3: Logistische regressie	57
Tabel 4: Aantal verkeersdoden en monumenten naar leeftijd	57
Tabel 5: Spontane en geplande herdenking	60
Tabel 6: Motieven voor oprichting	61

Hoofdstuk 1: Inleiding

1.1 Aanleiding en doelstelling

Gedenktekens langs de weg, ook wel wegwijkjes of bermmonumenten genoemd, lijken een steeds meer voorkomend verschijnsel in Nederland. Ze worden opgericht door nabestaanden van verkeersslachtoffers. Iedereen lijkt het er over eens dat ze in aantal toenemen. Dit is ook het geval in Australië, Mexico en de Verenigde Staten, waar al eerder onderzoek werd gedaan naar dit fenomeen. Ook de Nederlandse overheid is zich bewust van de toename en minister Peijs van Verkeer en Waterstaat stelde in augustus 2004 richtlijnen op waaraan bermmonumenten langs rijkswegen moeten voldoen. Het opstellen van richtlijnen en de aandacht hiervoor in de media kan mensen op het idee brengen een monument op te richten.

Er is in Nederland nog weinig onderzoek gedaan naar deze nieuwe manier van rouwverwerking. Er zijn redenen om te vermoeden dat de verklaringen die Australische en Amerikaanse wetenschappers geven voor het ontstaan van bermmonumenten, niet zomaar van toepassing zijn op de Nederlandse situatie. Een opvallend verschil is bijvoorbeeld de vormgeving. Eerder gepubliceerde onderzoeken hebben titels als: "Roadside Crosses in Contemporary Memorial Culture" (Everett 2002) en "a Cross marks the spot." (Reid & Reid 2001). Monumenten in de vorm van een kruis worden in Nederland veel minder vaak aangetroffen. In deze scriptie zal dan ook het woord 'bermmonument' of 'gedenkteken' worden gebruikt in plaats van 'kruis' of 'wegkruisje'.

Bermmonumenten zijn een interessant object van studie voor de Culturele Geografie. Het zijn plekken met bijzondere betekenissen die niet voor iedereen zichtbaar zijn. Bermmonumenten vormen persoonlijke plekken in de openbare ruimte. Deze tegenstelling leidt in een aantal gevallen al tot conflicten. Met de toename van het aantal monumenten zal ook de kans op conflicten toenemen. Het ontbreken van een consequent overheidsbeleid en de omstredeheid van sommige monumenten maakt het onderzoeken van de publiek-private tegenstelling noodzakelijk.

Dit onderzoek heeft als doelstelling de betekenissen te achterhalen die oprichters toekennen aan hun bermmonument. Door het achterhalen van deze betekenissen moet duidelijk worden of deze plekken publieke of private plaatsen vormen. Omdat dit een relatief nieuw onderzoeksterrein is kunnen de in dit onderzoek gevonden antwoorden en vragen gebruikt worden als uitgangspunt voor verder onderzoek.

1.2 Onderzoeksvragen

De volgende onderzoeksvragen en subvragen liggen ten grondslag aan dit onderzoek:

1. Waar staan bermmonumenten en wat is de beste methode om ze in kaart te brengen?
2. Welke betekenissen kennen oprichters van bermmonumenten toe aan hun monument?
 - Welke functie hebben de monumenten?
 - Waarom worden bermmonumenten opgericht?
 - Wie richten bermmonumenten op?
 - Voor wie worden bermmonumenten opgericht?
3. Vormen bermmonumenten een publieke of private plaats?
 - Welke rol spelen eigendom, financiering, toegankelijkheid en vormgeving?

1.3 Gebruikte methoden en technieken

Voordat onderzoeksvragen één en twee beantwoord kunnen worden, moeten eerst zowel bermmonumenten als oprichters gezocht worden. Toen dit onderzoek van start ging was niet duidelijk welke methodes het meest geschikt waren om bermmonumenten en oprichters te vinden. De in de literatuur genoemde methodes leken arbeidsintensief en zeer tijdrovend. Omdat voor een Master Thesis de tijd beperkt is, is besloten om een

aantal veelbelovende methodes te proberen. Het testen van deze methodes vormde een nieuw onderzoeksdoel. Naast contact leggen met verschillende overheden werden 'externe ogen' ingeschakeld. Het idee hierachter is dat vrijwel iedereen wel een aantal locaties van monumenten kent. Weggebruikers als buschauffeurs en postbezorgers leken daarom een goede bron van informatie te vormen. Een andere gebruikte methode was een oproep in de media. In hoofdstuk 1 worden de voor- en nadelen van deze methodes besproken.

Naast deze methodes van dataverzameling vormen interviews met oprichters van bermmonumenten de basis voor dit onderzoek. In totaal werden veertien oprichters geïnterviewd, waarvan één telefonisch. Ook zijn drie interviews die vorig jaar werden gehouden in het kader van een bachelorthesis gebruikt in de analyse en opgenomen in deze scriptie.

1.4 Beperkingen

Bij het lezen van deze scriptie is het van belang een aantal beperkingen in het achterhoofd te houden. De gevonden monumenten staan voornamelijk in het noorden en oosten van Nederland. De randstad en het zuiden zijn ondervertegenwoordigd. Dit heeft een grotendeels praktische reden. Dataverzameling vond plaats vanuit Groningen. Vrienden en familie hebben een aanzienlijke rol gespeeld bij het vinden van monumentlocaties. De beperkte spreiding door Nederland van vrienden en familie is van invloed geweest op de gevonden locaties. Ook de andere gebruikte bronnen, overheid en media, bevinden zich in het noorden van het land. De geïnterviewde oprichters vormen hierdoor geen representatieve groep, wat betreft verspreiding door Nederland. De resultaten uit dit onderzoek geven daardoor een beeld dat wellicht afwijkt in West- en Zuid-Nederland.

1.5 Leeswijzer

Na dit inleidende hoofdstuk geeft hoofdstuk 2 een overzicht van de methodes die zijn gebruikt om data (bermmonumenten en hun oprichters) te verzamelen. In hoofdstuk 3 zijn vervolgens de interviews met oprichters uitgewerkt. Vanwege de gevoeligheid van het onderwerp en beleefdheid naar de geïnterviewden zijn alle gehouden interviews in dit hoofdstuk opgenomen. Het zijn stuk voor stuk interessante en indrukwekkende verhalen die samen de basis vormen voor de hoofdstukken 4 en 5 van deze scriptie. Hoofdstuk 4 beschrijft de betekenissen van bermmonumenten. Hoofdstuk 5 besteedt aandacht aan de vraag of bermmonumenten een publieke of private plaats vormen. Toch is het voor het begrijpen van deze laatste hoofdstukken niet nodig om elk verhaal uit hoofdstuk 3 te lezen. Wel zullen monumenten uit hoofdstuk 3 gebruikt worden als voorbeeld. De scriptie wordt afgesloten door hoofdstuk 6, waarin conclusies getrokken worden en aanbevelingen worden gedaan voor verder onderzoek.

Tenslotte nog iets om eventuele onduidelijkheid te voorkomen. In deze scriptie worden met de term 'monumenten' altijd bermmonumenten bedoeld. Wanneer gesproken wordt over 'oprichters' dan gaat dit over oprichters van bermmonumenten.

Hoofdstuk 2: Methodes van dataverzameling

2.1 Inleiding

Voordat de betekenis van bermmonumenten onderzocht kan worden moeten eerst de locatie en de oprichters van de monumenten worden opgespoord. Dit kan grofweg op twee manieren gedaan worden. De eerste methode bestaat uit het zoeken naar bermmonumenten en vervolgens het opsporen van de oprichter. Deze methode zal in het vervolg de *'monumentenmethode'* genoemd worden. Bij de tweede methode wordt direct gezocht naar de oprichters van monumenten. Dit kan gedaan worden door gebruik te maken van bestaande netwerken van oprichters. Deze methode wordt hierna de *'oprichtersmethode'* genoemd. Van beide methodes zijn voorbeelden te vinden in de literatuur.

2.2 Eerder onderzoek en gebruikte methodes

Onderzoek naar bermmonumenten is vooral gedaan in de Verenigde Staten en Australië. Everett (2002) onderzocht bijvoorbeeld de betekenis van deze monumenten en de relatie met de hedendaagse gedenkcultuur. In haar boek: "Roadside Crosses in Contemporary Memorial Culture", beschrijft zij de enorme diversiteit van bermmonumenten aan de hand van 35 sites in Texas. Naast beschrijvingen en foto's van de monumenten, besteedt Everett aandacht aan de reacties van weggebruikers op specifieke monumenten.

Everett gebruikt in haar onderzoek de oprichtersmethode. Via een persoonlijke kennis komt ze in contact met een oprichter van een monument. Deze oprichter kent weer twee andere oprichters. Op deze manier komt Everett in contact met verscheidene mensen en maakt gebruik van oprichtersnetwerken. Ook gebruikt zij geciteerde nabestaanden in kranten als bron.

Hartig en Dunn (1998) deden onderzoek in New South Wales, Australië. Ook dit onderzoek probeert de betekenissen van bermmonumenten te achterhalen. De nadruk ligt hierbij op de rol van masculiniteit en gender. Hartig en Dunn vonden 39 monumenten in hun onderzoek. Voor het vinden hiervan gebruikten zij de monumentenmethode. Zij onderzochten alle 196 plaatsen in hun onderzoeksgebied waar een dodelijk ongeval plaatsvond op het voorkomen van een monument.

Reid en Reid (2001) onderzochten de functies van bermmonumenten in Texas en Oklahoma. Onderzoeksvragen waren: Hoe snel worden monumenten opgericht na een ongeval? Wie richt de monumenten op? Welke functie vervullen de monumenten voor de nabestaanden? Hoe staat de overheid ten opzichte van bermmonumenten? (Reid & Reid 2001) Voor dit onderzoek bezochten zij 78 sites. In eerste instantie werden locaties op een ongestructureerde manier verzameld: "Most of the sites were spontaneously discovered during routine travel (Reid & Reid 2001, p. 346)." Later gebruikten zij een meer systematische benadering. Lokale kranten werden onderzocht op meldingen van verkeersongevallen. Vervolgens werden deze plaatsen in de weken na het ongeval meerdere keren onderzocht op de aanwezigheid van een monument. Ook in dit onderzoek werd dus de monumentenmethode gehanteerd.

2.2.1 Voor- en nadelen

De oprichtersmethode lijkt de meest efficiënte methode, het levert meteen op waar naar gezocht wordt: de oprichters. Toch heeft deze methode, zoals Everett (2002) hem toepast, zijn beperkingen. Het duurt vrij lang voordat een behoorlijk aantal oprichters gevonden is. Het onderzoek loopt vast wanneer een oprichter geen nieuw monument of oprichter kent. Een andere beperking is dat de onderzoeker niet in contact komt met oprichters buiten het netwerk. Mensen die niet naar buiten treden met hun verhaal in de krant, op internetfora of in praatgroepen, zullen niet snel in contact komen met andere oprichters. De onderzoeker zal ze hierdoor niet vinden. Dit heeft gevolgen wanneer de betekenissen van bermmonumenten onderzocht worden. De groep die niet naar buiten treedt en wellicht een andere betekenis toekent aan hun monument wordt niet in het onderzoek opgenomen.

De monumentenmethode heeft geen last van dit probleem aangezien de motieven van oprichters geen rol spelen bij het al of niet vinden van een monument. In eerdere onderzoeken werd gebruik gemaakt van ongevalinformatie. Reid en Reid (2001) doen dit door krantenberichten te verzamelen en vervolgens een aantal keer de plaats van het ongeval te bekijken. Hartig en Dunn (1998) doen hetzelfde, maar gebruiken de overheid als bron voor ongevalinformatie. Het voordeel van de methode van Reid en Reid is dat duidelijk wordt hoe snel na het ongeval een monument wordt opgericht. Het is wel een intensieve methode: elke plaats moet meerdere keren bezocht worden. Ook de methode van Hartig en Dunn, sites van dodelijke ongevallen van de laatste vijf jaar bezoeken, is arbeidsintensief en is niet toepasbaar op grotere gebieden. De afgelopen jaren kwamen in Nederland jaarlijks ongeveer duizend mensen om in het verkeer. (CBS 2001, 2002, 2003) Wanneer op deze wijze bermmonumenten in Nederland in kaart gebracht zouden worden dan moeten ongeveer 5000 plaatsen onderzocht worden.

De onderzoeken die tot nu toe zijn gedaan hadden allemaal een relatief klein onderzoeksgebied en de onderzoekers hadden enkele jaren de tijd om hun data te verzamelen. Het is dan ook de vraag of de gebruikte methodes geschikt zouden zijn voor een onderzoek van kortere duur of in een groter gebied. Het is dan ook nuttig om de effectiviteit en efficiëntie van andere methodes te testen. Ik zal hierbij gebruik maken van zowel de monumentenmethode als de oprichtersmethode aangezien beide methodes voordelen en beperkingen hebben.

2.3 De monumentenmethode

2.3.1 Wegbeheerders

Mogelijkheden voor het vinden van bermmonumenten liggen ten eerste bij degene die de weg onderhoud. Wegen in Nederland zijn in handen van de overheid. Onderhoud van de wegen is verdeeld in drie overheidsniveaus: Rijkswaterstaat, Provincie en gemeente. Het rijkswegennet bestaat uit autosnelwegen, de zogenaamde 'A-wegen', en regionale rijkswegen, de zogenaamde 'N-wegen'. Het grootste gedeelte van deze wegen bevindt zich dan ook buiten de bebouwde kom. (98%) Het rijkswegennet bedraagt ongeveer 3200 Km. Provincies beheren ongeveer 7000 km weg. (RWS rapport 2000) 92% van deze wegen bevindt zich buiten de bebouwde kom.

Het aantal kilometers weg dat door gemeentes beheerd wordt is veruit het grootst. Het gaat om ongeveer 10000 Km weg. 53% hiervan ligt binnen de bebouwde kom. (RWS 2000)

Op Rijks- en Provinciale wegen gebeuren de meeste ongevallen per km weg. Dit hangt waarschijnlijk samen met de ligging buiten de bebouwde kom en de daarbij horende hogere maximumsnelheden. Hoewel er waarschijnlijk meer monumenten op gemeentelijke wegen te vinden zijn, meer ongevallen resulteert tenslotte in meer monumenten, is de verhouding weg-ongevallen op rijks- en provinciale wegen 'gunstiger'. Met andere woorden: er hoeft minder weg afgezocht te worden. Een andere factor die meespeelt, is de ligging buiten de bebouwde kom van de meeste rijks- en provinciale wegen. Volgens Hartig en Dunn (1998) komen bermmonumenten voor langs snelwegen, landelijke wegen, 'industrial roads' en 'suburban streets'. Ze lijken niet voor te komen in Central Business Districts. Dit is wellicht een aanwijzing dat bermmonumenten minder snel worden opgericht in stedelijke centra en vooral voorkomen buiten de bebouwde kom.

Tabel 1: Aantal dodelijke ongevallen per kilometer weg

Beheerder	Kilometer weg	Aantal dodelijke ongevallen	Gemiddeld aantal ongevallen per 100 km weg
Rijk	3206	156	4,8
Provincies	6910	222	3,2
Gemeenten	103304	602	0,6
Totaal	113419	980	0,9

Centraal Bureau voor de Statistiek (2000)

Tabel 1 laat zien dat rijks- en provinciale wegen de beste plek zijn om te beginnen met zoeken. Een bijkomend voordeel is dat er slechts 1 rijk en 12 provincies zijn tegenover 467 gemeenten. Contact leggen met elke gemeente is dan ook veel lastiger dan contact leggen met elke provincie. De vraag die dan overblijft is: waar bevinden de monumenten zich en wie weten waar ze zijn? Na contact met rijkswaterstaat en provincie Groningen bleek dat overheden nog bezig zijn met opstellen van regelgeving voor bermmonumenten. De mate waarin locaties van monumenten bekend zijn verschilt per overheid. De meeste overheden houden niet officieel bij waar zich monumenten bevinden. De informatie moet dan uit een persoonlijk archief van een ambtenaar komen. Een andere mogelijke bron binnen de overheid vormen mensen die verantwoordelijk zijn voor het onderhoud en de veiligheid van de wegen. Hierbij valt te denken aan de mensen die de bermen onderhouden of aan zogenaamde wegingspecteurs.

Het rijk

In een brief aan de Tweede Kamer gaf Minister Peijs van Verkeer en Waterstaat in augustus 2004 aan dat snelwegen over het algemeen ongeschikt zijn voor het oprichten van bermmonumenten. Er moet dan worden gezocht naar alternatieve

'verzorgingsplaatsen' in de buurt van het ongeval. Te denken valt aan parallelwegen in de buurt van de snelweg. Monumenten moeten de verkeersveiligheid niet in gevaar brengen en geen belemmering vormen voor werkzaamheden aan de weg (Peijs, Brief aan de Tweede Kamer, augustus 2004). Deze richtlijnen gelden alleen voor de rijkswegen, wel hoopt de minister dat andere overheden dit beleid volgen.

Rijkswaterstaat Noord-Nederland is het overheidsorgaan dat verantwoordelijk is voor het onderhoud van de rijkswegen in Noord-Nederland. Noord-Nederland is opgesplitst in drie districten, namelijk: wegendistrict Drenthe, Groningen en Friesland. Contact met wegendistrict Friesland leverde drie locaties op. Dit zijn monumenten waar een vergunning voor is aangevraagd. Wel werd aangegeven dat er mogelijk meer monumenten staan, maar dat het bestaan daarvan niet bekend is bij RWS wanneer ze illegaal zijn. Het streven is naar het reguleren van de monumenten volgens de richtlijnen die door Peijs zijn opgesteld.

Een medewerker van wegendistrict Groningen geeft aan dat plaatsen van een monument langs één van hun wegen illegaal is. Zij hebben dan ook geen monumenten geregistreerd staan. Langs de wegen van district Drenthe staan geen monumenten volgens de weginspecteur. Ook geeft hij aan dat zij liever geen monumenten langs hun wegen hebben.

Provincie

Naar aanleiding van de brief van minister Peijs aan de Tweede Kamer van 30 augustus 2004 zijn veel provincies beleid aan het ontwikkelen voor bermmonumenten. Er zijn behoorlijke verschillen in het beleid van verschillende provincies. Een monument in provincie Groningen moet voldoen aan een aantal eisen:

- Er moet sprake zijn van een tijdelijk karakter
- Het materiaal en afmeting van het monument moet aan bepaalde eisen voldoen
- De verkeersveiligheid mag niet in het gedrang komen
- Voor plaatsing is toestemming van provincie nodig (vergunning)
- Het houden van herdenkingsbijeenkomsten is niet toegestaan

Dit zijn richtlijnen die in grote lijnen overeenkomen met het beleid in de provincies Limburg, Noord-Brabant, Flevoland, Gelderland, Overijssel en Friesland. Het 'tijdelijke karakter' varieert per provincie van één tot vijf jaar. Drenthe en Utrecht zijn zeer terughoudend in hun beleid en staan bermmonumenten eigenlijk niet toe. Bij het opstellen van beleid in Drenthe wordt ook de mogelijkheid voor een centraal monument, voor alle verkeersslachtoffers in de provincie, in overweging genomen. Het is echter de vraag of een centraal monument de functie en betekenis van bermmonumenten kan vervangen.

De provincies Zeeland, Zuid-Holland en Noord-Holland hebben geen beleid geformuleerd. Monumenten worden hier gedoogd. Wel wordt in deze provincies gewerkt aan richtlijnen. Provinciale weginspecteurs lijken een goede bron van kennis. Deze inspecteurs houden de toestand van de provinciale wegen en bermen in de gaten en kennen dus alle bermmonumenten langs de wegen in hun rayon. Zij vormen hierdoor experts op het gebied van het lokale provinciale wegennet. Het nadeel is wel dat dit contact vaak loopt via een andere provinciale ambtenaar en daardoor tijdrovend is.

Gemeente Groningen

De gemeente Groningen heeft naar aanleiding van conflicten met de provincie nagedacht over de zin van regelgeving op het gebied van bermmonumenten. De gemeente wilde een monument liever op provinciegrond en vice versa. De gemeente Groningen heeft uiteindelijk besloten toch geen regelgeving te maken voor bermmonumenten in verband met de gevoeligheid van het onderwerp. Er is dan ook geen vergunning nodig, wel wordt gekeken naar verkeersveiligheid. De gemeente houdt officieel niet bij waar monumenten staan, wel is er een ambtenaar op de afdeling vergunningen die haar eigen archief bijhoudt. Contact met de verschillende wijkcentra van Groningen leverde uiteindelijk vijf monumenten op.

2.3.2 Weggebruikers

Bus

Een andere bron van kennis zijn mensen die veel op de weg zitten. Buschauffeurs, vrachtwagenchauffeurs en bezorgdiensten vallen hieronder. Vrachtwagenchauffeurs rijden voornamelijk op snelwegen en zullen hierdoor niet zo snel monumenten zien. Deze chauffeurs worden pas een goede bron wanneer ze ook veel op de zogenaamde 'N-wegen' rijden. Buschauffeurs daarentegen, bevinden zich de hele dag op de weg, en komen nauwelijks op snelwegen. Deze mensen kunnen daardoor een goede bron vormen. Stadsdiensten zijn minder geschikt aangezien de meeste ongevallen buiten de bebouwde kom gebeuren. Bussen houden over het algemeen de grotere wegen aan. Dit zijn ook de plaatsen waar de meeste ongevallen plaatsvinden. Deze methode vormt een gestructureerde manier van zoeken doordat routes van bussen bekend zijn. Hierdoor is duidelijk welk gebied al 'onderzocht' is.

De drie grootste busbedrijven: Arriva, Connexion en BBA Connex, willen niet meewerken aan het onderzoek. BBA Connex geeft aan dat er tijdens de spits een medewerker op busstation Apeldoorn rondloopt voor service. Deze persoon kan misschien helpen bij het ondervragen van buschauffeurs. BBA wil verder niet meewerken aan een georganiseerde inventarisatie. De bruikbaarheid van deze bron blijft dus voorlopig onbekend. Contact met deze bedrijven werd gelegd via de algemene servicenummers om vervolgens via verschillende personen bij de 'communicatie afdeling' te komen. Buschauffeurs lijken nog steeds een goede bron van informatie. Een benadering van de organisaties vanuit een andere hoek levert wellicht wel medewerking op.

Bezorgdiensten

Bezorgers van post bevinden zich ook veel op de weg. Kleine post, brieven en kleine pakketjes, worden te voet of per fiets verspreid. Voor de buitengebieden worden auto's gebruikt maar het aantal postbodes dat dagelijks van een auto gebruik maakt voor zijn of haar werk is klein. De grotere pakketten worden echter met de auto gebracht. De mensen die voor deze pakketdienst werken zitten dagelijks op de weg en vormen daardoor een potentiële informatiebron. Een nadeel hiervan is wel dat deze mensen geen vaste route hebben en dat een structurele methode niet mogelijk is. Helaas wilde de grootste pakketdienst, TNT, niet meewerken aan dit onderzoek.

Tijdens één van de interviews met een oprichter van een bermmonument bleek hoe bruikbaar deze bron is. Het betrof een vrachtwagenchauffeur van TNT. Deze respondent vertelde dat hij regelmatig monumenten ziet tijdens zijn werk. Uit zijn hoofd wist hij acht monumenten te noemen. De vrachtwagenchauffeurs van TNT rijden vrijwel alleen op de grote (A)wegen. De bezorgers die ook op de kleinere (N-wegen) rijden vormen waarschijnlijk een nog betere bron.

Vrienden en bekenden

Een niet te onderschatten bron in dit onderzoek bleken familie, vrienden en kennissen te zijn. Wanneer een gesprek gaat over verkeersongevallen en bermmonumenten blijkt dat vrijwel iedereen wel een bermmonument in zijn of haar omgeving kent. Familie en vrienden spraken er weer over met anderen. Dit zorgde ervoor dat soms uit onverwachte hoek locaties van monumenten bekend werden. Ook bij het reizen in mijn vrije tijd of op weg naar een interview ontdekte ik een aantal monumenten.

2.3.3 Media

Tijdens het uitvoeren van onderzoek naar bermmonumenten blijkt dat vrijwel iedereen geïnteresseerd is in het onderwerp. Veel mensen blijken ook de locatie van een aantal monumenten te kennen. Het gebruiken van de media om een groot aantal mensen te bereiken is dan ook een mogelijkheid. Hierbij valt te denken aan een artikel in een krant of aan een oproep op radio of televisie.

Het Dagblad van het Noorden, de Leeuwarder Courant, Spits en Metro hadden geen belangstelling. Het onderwerp werd niet actueel genoeg gevonden. Radio Noord, de Groningse regionale radio, en Radio Drenthe wilden wel meewerken.

Bij Radio Noord was ik te gast in het programma "Het Prinsenhof". Dit is een programma met veel regionaal nieuws afgewisseld door muziek. Ook bevat het de vaste rubriek "de zoekactie" waarin mensen iets of iemand zoeken. Het zoeken naar berrmonumenten past dan ook goed binnen deze rubriek. Het geheel bestond uit een interview over berrmonumenten met aan het eind een oproep aan de luisteraars om locaties van monumenten te melden. Ook werden oprichters gevraagd contact te zoeken. Deze methode valt dus ook gedeeltelijk onder de oprichtersmethode. De oproep op Radio Noord leverde 8 reacties en 18 monumenten op waarvan er al drie bekend waren via andere bronnen.

Gezien de tijd en moeite die dit koste lijkt dit een zeer goede methode van dataverzameling. De oproep bij Radio Drenthe die een week later plaatsvond leverde echter een ander beeld op. Bij Radio Drenthe was ik te gast in het programma "De Brink", dat ongeveer het zelfde karakter heeft als "Het Prinsenhof" bij Radio Noord. Ook hier ging een interview vooraf aan de oproep. Deze oproep leverde slechts één reactie met één monument op. Het is dan ook de vraag wat het verschil was tussen beide radioprogramma's en hoe deze bron op een goede manier te gebruiken is.

Beide programma's worden dagelijks tussen 10.00 uur en 12.00 uur uitgezonden. Het marktaandeel van beide radiostations ligt hoog. Radio Noord heeft een marktaandeel van 35% in de provincie Groningen in de maanden februari en maart. Voor dezelfde periode ligt het marktaandeel van Radio Drenthe op ongeveer 20% (Luisteronderzoek Intomart/GfK 2006). Het precieze aantal luisteraars van beide stations en programma's is niet bekend. Deze cijfers doen wel vermoeden dat "Het Prinsenhof" beter beluisterd wordt dan "De Brink". Toch is dit verschil niet groot genoeg om het verschil in aantal reacties (acht versus één) te verklaren. Een verklaring hiervoor is te vinden in de kwaliteit van het gesprek dat vooraf ging aan de oproep. Een interessant gesprek vergroot de kansen op aandacht van de luisteraars bij de oproep. Het interview bij Radio Noord verliep beter dan bij Radio Drenthe. Ook was de uitzending nog één dag te beluisteren op Internet. Deze twee factoren verklaren waarschijnlijk het verschil tussen het aantal reacties op beide uitzendingen.

Deze methode kan uitgebreid worden naar andere regionale media, of naar media met een groter bereik zoals nationale radio/TV/kranten. De onvoorspelbaarheid van deze methode is een nadeel. De kwaliteit van het gesprek voorafgaand aan de oproep hangt voor een groot deel af van de interviewer/presentator. Dit geldt ook voor participatie in een TV programma of krantenartikel. De onderzoeker blijft afhankelijk van de kwaliteit van de schrijver of programmamaker. Door de onzekerheid kan deze methode alleen gebruikt worden in combinatie met andere methodes van dataverzameling.

2.4 De oprichtersmethode

De oprichtersmethode gebruikt de oprichters als invalshoek. Het voordeel van deze methode is dat het zich op het daadwerkelijke doel (de oprichters) van het onderzoek richt. Een nadeel van de methode is dat het lang duurt voordat een behoorlijk aantal oprichters zijn gevonden. De data zijn verzameld door middel van websites, interviews met oprichters en door gebruik van de media. Deze methodes, die onder de oprichtersmethode vallen, zullen hier besproken worden.

2.4.1 Websites

Veel nabestaanden van verkeersslachtoffers richten een website op om hun verhaal met andere mensen te delen. Vaak staan er foto's van de overledene en foto's van het graf op de website. In een gastenboek kunnen bezoekers van de site berichten achterlaten aan elkaar of aan de nabestaanden. Vaak zijn hier steunbetuigingen te vinden van mensen die hetzelfde hebben meegemaakt. Mensen voegen hierbij hyperlinks toe naar hun eigen website voor hun verloren familielid of vriend. Op deze manier zijn op vrijwel elke site links te vinden naar websites van andere verkeersslachtoffers. Een aantal van deze mensen blijkt ook een bermmonument te hebben. Met de oprichters hiervan kan dan via een e-mail adres op de website contact gezocht worden.

Op de website <http://www.stillegetuigen.nl> kunnen mensen hun bermmonument aanmelden zodat hij op de site verschijnt. De site heeft naar eigen zeggen de volgende doelstelling: "Misschien kan deze site een steentje bijdragen en worden we iets meer bewust van het gevaar op de weg en krijgen de 'stille getuigen' een gezicht (<http://www.stillegetuigen.nl>)". Via de informatie op deze site is het over het algemeen vrij eenvoudig om de oprichters te vinden. Vaak staan de naam van het slachtoffer en de datum van het ongeval vermeld. Soms is zelfs de naam van de oprichter bekend. Deze bron valt dus zowel onder de monumenten- als oprichtersmethode.

2.4.2 Interviews

Everett (2002) maakt in haar onderzoek gebruik van de kennis van oprichters om nieuwe monumenten en hun oprichters te vinden. Om te onderzoeken of dit een bruikbare methode is vroeg ik tijdens de interviews met nabestaanden of zij ook andere oprichters of monumenten kenden.

2.5 Resultaten

In totaal werden 98 monumenten en 22 oprichters gevonden tijdens het onderzoek. Onderstaande tabel geeft weer welke bronnen monumenten opleverden.

Tabel 2: Aantallen bermmonumenten per informatiebron

Bron	Provincie Groningen	Gemeente Groningen	Radio Noord/Drenthe	RWS	Interview	Zelf (incl. informatie bekenden)	Web sites
Aantal	10	7	18	3	12	30	24

Het totaal is groter dan 98 doordat een aantal bronnen dezelfde monumenten noemden

Websites vormen een goed toegankbare bron. De website <http://www.stillegetuigen.nl> levert de grootste bijdrage. Een voordeel is dat websites complete informatie geven. In de meeste gevallen staat ook een foto van het monument op de site. De vormgeving van het monument is dan meteen duidelijk. Ook informatie als de ongevaldatum, naam en leeftijd van het slachtoffer zijn vaak voor handen op websites. Dit maakt het zoeken naar de oprichter eenvoudiger.

Een oproep doen in de media, zoals in het geval van radio Noord en radio Drenthe, levert veel op en kost weinig tijd. Toch is de informatie vaak minder compleet dan de informatie

gevonden op websites. Er is dan alleen een locatie, of een benadering van de locatie bekend. De naam en leeftijd van het slachtoffer, vormgeving van het monument en ongevaldatum zijn onbekend. Om deze informatie te achterhalen moet het monument bezocht worden.

De bronnen bij de overheid en dan met name provincie en gemeente Groningen leverden een behoorlijk aantal monumenten op. Aangezien er niet officieel wordt bijgehouden waar monumenten staan is het vinden van de juiste persoon soms lastig. Weginspecteurs bij provincie en rijkswaterstaat blijken goede bronnen te zijn. Dat de weginspecteurs van rijkswaterstaat Noord-Nederland slechts drie monumenten wisten te noemen komt misschien doordat het rijk een relatief klein gedeelte van het wegennet beheert. Ook de richtlijn van Minister Peijs, *"Snelwegen zijn in het algemeen ongeschikt voor bermmonumenten"* ((Peijs, Brief aan de Tweede Kamer, augustus 2004)", speelt mogelijk een rol.

De bruikbaarheid van buschauffeurs en pakketdiensten als informatiebron kon helaas niet worden getest. Hoewel medewerkers van busbedrijven en bezorgdiensten misschien wel mee willen werken is belangstelling van directies kleiner. Een interview met een oprichter van een bermmonument die vrachtwagenchauffeur bij TPG post is, doet vermoeden dat dit een goede bron vormt.

De monumenten die tijdens interviews genoemd werden waren voor het grootste deel al bekend via andere bronnen. Wel werd in twee gevallen de oprichter van een al gelokaliseerd monument bekend. De 'Everett-methode' lijkt ongeschikt te zijn als alleenstaand onderzoeksmiddel. Slechts vier respondenten kenden een andere oprichter. Hiervan verwezen drie respondenten naar elkaar. De vierde noemde een al bekend monument.

30 monumenten werden gevonden doordat familie, vrienden of bekenden mij daar op wezen, of doordat ik er zelf langs reed. Dit vormt een onverwachte informatiebron. De volledigheid van de informatie verschilt behoorlijk. In sommige gevallen is alleen de plaats van het ongeval bekend. In andere gevallen weet men wie er om het leven is gekomen en bij navraag wie de oprichter is. Een beperking van deze bron is dat het niet de enige bron van monumenten kan vormen. Een andere beperking is dat de monumenten voornamelijk uit de directe leefomgeving van mensen komt. In dit geval resulteert dit in monumenten die vooral in de provincies Groningen, Friesland en Gelderland liggen.

Zoals eerder gezegd is de informatie omtrent een bermmonument niet altijd compleet. In veel gevallen staat de naam, geboortedatum en overlijdensdatum op het monument. (hierover meer in paragraaf 5.2.4, vormgeving) Dit is echter niet bij alle monumenten het geval. Wanneer dit ontbreekt, is het opsporen van de oprichter vaak moeilijk. In 47 van de 98 monumenten kon zowel naam van het slachtoffer als datum van het ongeluk achterhaald worden. Wanneer alleen de naam bekend was kon door middel van zoeken in (lokale) kranten de ongevaldatum vaak gevonden worden. Van 22 monumenten kon de oprichter worden gevonden. Tijdens het onderzoek werden 60 monumenten op de foto gezet of werd een foto op Internet of in de krant gevonden.

De 98 monumenten en bijbehorende gegevens zoals leeftijd van het slachtoffer en vormgeving van het monument vormen de basis voor de rest van het onderzoek. Interviews met oprichters moeten antwoord geven op de in de inleiding gestelde onderzoeksvragen: Wat is de betekenis van bermmonument voor de oprichters? Vormt een bermmonument een publieke of private plaats?

Hoofdstuk 3: Interviews

3.1 Inleiding

Om een beeld te krijgen van de diversiteit aan monumenten en de verhalen achter de monumenten zullen in dit hoofdstuk zestien bermmonumenten besproken worden. Deze verhalen zijn tot stand gekomen door diepte-interviews, gehouden met de nabestaanden van verkeersslachtoffers. In de meeste gevallen zijn dit ouders die hun zoon of dochter verloren hebben. Vrijwel elke geïnterviewde is ook de oprichter van het monument. Bij twee interviews (case 3 en 11) was dit niet het geval. Ondanks het moeilijke onderwerp konden alle respondenten goed hun verhaal vertellen. In dit hoofdstuk worden de voor dit onderzoek belangrijke aspecten uit de interviews weergegeven. Er vond nog een zeventiende interview telefonisch plaats. Omdat dit interview minder uitgebreid kon worden gedaan dan de overige zestien is het niet uitgewerkt in dit hoofdstuk. De gegevens uit dit interview zullen echter wel gebruikt worden bij de analyse in de hoofdstukken 4 en 5.

Elk interview is opgedeeld in twee delen. Het eerste deel gaat over de betekenissen en functies van het bermmonument. Het tweede deel gaat over de vraag of het monument een publieke of private plek vormt. De hoofdvragen van dit onderzoek zullen dan ook als een rode draad door dit hoofdstuk lopen. Deze vragen zullen echter nog niet beantwoord worden. De interviews vormen voor een belangrijk deel de basis voor hoofdstuk 4 en 5, waarin de uitkomsten zullen worden geanalyseerd. Hierbij moet vermeld worden dat het niet nodig is om alle verhalen in dit hoofdstuk te lezen om het volgende hoofdstuk te kunnen begrijpen. In de volgende hoofdstukken zal ik ter verduidelijking verwijzen naar relevante cases uit dit hoofdstuk. Tenslotte moet nog gezegd worden dat de laatste drie cases gebaseerd zijn op interviews die ik vorig jaar hield voor een eerder (bachelor) onderzoek. De vraagstelling bij dit onderzoek was enigszins anders waardoor deze verhalen beknopter zijn dan de rest.

3.2 Cases

Case 1: Patrick Jager en Peter Leferink

Op 3 december 1994 reden Patrick Jager (22) en Peter Leferink (23) op de Kielster Achterweg tussen Veendam en Hoogezand toen zij frontaal op een inhalende tegenligger botsten. Een jaar na het ongeval besloten de families van beide jongens een monument op te richten (afbeelding 1). Dit monument zou het eerste officiële monument in de provincie Groningen vormen. De vader van Patrick, dhr. A. Knip, vertelde mij hoe het monument tot stand is gekomen en wat voor functie en betekenis deze plek voor hem heeft.

Afbeelding 1: Bermmonument voor Patrick Jager en Peter Leferink

Betekenis

De plaats waar iemands zoon of dochter om het leven is gekomen is een plek waaraan vreselijke herinneringen kleven. Het is dan ook de vraag wat het monument voor de nabestaanden betekent. Met welke bedoelingen hebben zij dit opgericht en welke functie heeft het?

De dag na het ongeluk ging dhr. Knip naar de plaats van het ongeval op zoek naar persoonlijke spullen van Patrick en zijn vriend. Hij zegt hierover: *"...maar feitelijk wordt de plek waar het is gebeurd helemaal gecleand. Alles is weg. Als je naar die plek toegaat dan is het net alsof er helemaal niets gebeurd is. Maar daar zijn ze wel om het leven gekomen. Om het leven gebracht. Dit is toch de plek waar het gebeurd is, waar ze het leven hebben gelaten. Dus daar moet wel iets... ja, een plek van herinnering blijven."* Later in ons gesprek zegt hij nog: *"Je gaat naar de plek toe en het is net of er niks gebeurd is. Maar hier is het wel gebeurd! Hier zijn ze om het leven gekomen. En dan kijk je naar die plek en dan is daar verder niks. Er is niets waaruit blijkt dat er zoiets*

vreselijks gebeurd is. En zo ontstaat het dan, er moet wel een markering komen van daar is het gebeurd, daar zijn ze om het leven gekomen." Bij de nabestaanden leeft een sterke behoefte om een teken achter te laten op deze plek. Er mag niet vergeten worden wat hier gebeurd is. Het waarschuwen van andere weggebruikers speelt hierbij ook een rol. "Dus toen hadden we ook zoiets van, dan geven we een teken aan de weggebruikers van "jongens: pas op, een gevaarlijke weg". Want nu zijn er twee jongens om het leven gekomen en misschien kunnen we er iets mee voorkomen." Waarschuwing is echter niet de belangrijkste reden voor de oprichting. Had dit een grote rol gespeeld, dan had het monument waarschijnlijk een opvallender vormgeving gehad en was het dichterbij de weg geplaatst.

Hoewel het monument door de familie Knip en Leferink samen is opgericht lijken dhr. Knip en de familie Leferink er een andere betekenis aan toe te kennen. Patrick werd begraven en Peter gecremeerd. "Doordat Patrick op de begraafplaats ligt en Peter is gecremeerd heeft de plek voor de ouders van Peter misschien wat meer betekenis dan voor mij." Dhr. Knip is blij dat Patrick een eigen plek heeft. Hij vertelt dat hij, toen hij bij het uitstrooiveldje ging kijken, het idee had dat Peter 'nergens was'. Dat Peter geen echte gedenkplek had speelde mee bij de beslissing om een bermmonument op te richten. Toch bezoeken de ouders van Peter het monument minder vaak dan dhr. Knip. Zij vermijden de plaats van het ongeluk. Alleen op 3 december, de dag van het ongeluk, leggen ze bloemen bij het monument. Dhr. Knip bezoekt het monument vaker, ongeveer vier keer per jaar.

De plotselinge dood speelt ook een rol bij de oprichting van een monument. "Als iemand op een normale manier dood gaat, dan heb je allerlei processen aan het einde maar die zijn hier natuurlijk allemaal weg. Dan gaat dat heel anders. We hebben geen afscheid kunnen nemen van Patrick." Het bermmonument kan dus ook gezien worden als een vorm van afscheid nemen van het slachtoffer.

Ook de wijze waarop beide jongens om het leven zijn gekomen speelt mee. Ze zijn gestorven door de schuld van een ander. "Voor iemand die zichzelf dood heeft gereden, met drank op. Die dat zichzelf helemaal heeft aangedaan. Ik denk dat je daar minder snel een monument voor op zou richten." Of dit werkelijk zo is moet blijken uit de overige interviews.

Dhr. Knip ziet het monument als een heel persoonlijke plek en benadrukt tijdens ons gesprek ook het belang van het persoonlijke. "Ik vind als je dan een gedenkteken plaatst, dan moet je ook iets persoonlijks plaatsen dat past in de sfeer van de overledenen of iets van jezelf. Soms zie je gedenktekens, bijvoorbeeld een klein kruisje aan een boom. Dat zegt mij veel meer. (...)Dat kan ie zelf wel in elkaar getimmerd hebben. (...) En dat laat zich ook niet vangen in voorschriften of regels." Deze behoefte aan persoonlijke herdenking is ook terug te zien in de soepeler regels die sinds enkele jaren op begraafplaatsen geldt. Grafstenen krijgen steeds vaker een persoonlijke vormgeving. Het bermmonument vormt dan ook persoonlijke plek, opgericht om de dood van Patrick en Peter te herdenken. Het monument moet er voor zorgen dat niet wordt vergeten wat op 3 december 1994 op de Kielster-Achterweg gebeurde.

Publiek of privaat?

"Het eerste probleem waar we tegenaan liepen is dat we er eigenlijk helemaal geen toestemming voor konden krijgen. Om het gedenkteken te plaatsen. Omdat het een gevaar zou kunnen opleveren, voor de verkeersveiligheid." De provincie was in eerste instantie terughoudend en wilde geen toestemming geven voor plaatsing op hun grond. De ouders van Patrick en Peter lieten zich hier niet door tegenhouden: "Als jullie ons geen toestemming gaan geven, dan ga ik de landelijke publiciteit zoeken en dan heb je wel iets uit te leggen denk ik." Uiteindelijk nam een ambtenaar van Provincie Groningen contact op en verleende alsnog mondeling toestemming. Dit gebeurde in 1996, één jaar nadat de families hun verzoek hadden ingediend. De reactie van de provinciale overheid laat zien hoe ongebruikelijk het plaatsen van bermmonumenten in Groningen halverwege de jaren 90 nog was.

Dhr. Knip geeft aan dat hij bij het vormgeven en het plaatsen van het monument rekening heeft gehouden met de verkeersveiligheid. In eerste instantie wilden de families een kleine grafsteen oprichten. *“Maar dan zat je nogal met beveiliging. Er liep nog een fietspad langs. Je moest ook rekening houden met vandalisme.”* Deze angst voor vandalisme geeft de spanning tussen het publieke en private weer. Eigendommen geplaatst in de openbare ruimte lopen het risico vernield of gestolen te worden. Dit is vooral in deze situatie moeilijk, gezien de gevoeligheid van de plek. Uiteindelijk hebben de nabestaanden besloten om een eenvoudig en onopvallend monument neer te zetten. Het is gemaakt van doorzichtig materiaal en is een eind van de weg, tegen het struikgewas, geplaatst. Dhr. Knip vertelt dat hij het liefst een monument op de plaats van het ongeval, vlak langs de weg, had neergezet. *“Waar Patrick en Peter ook hebben gelegen en waar ze zijn overleden, met name Peter dan. Dat was even naast de weg. Het liefst hadden we hem (het monument) daar neer gezet. Dat was te dicht aan de weg. Dus toen hebben we het iets verplaatst. Maar het liefst hadden we het neergezet op de plek waar ze zijn overleden.”*

Provincie Groningen hanteert een maximum termijn van vijf jaar voor bermmonumenten. Dhr. Knip is niet bekend met deze regel. Het monument staat er nu 10 jaar en de provincie heeft het nooit gehad over verwijderen. Hij weet niet hoe lang hij het monument nog laat staan. *“Zo lang wij het willen gedenken eigenlijk. Totdat wij er bij wijze van spreken niet meer zijn. Het is ook heel moeilijk om zoiets af te sluiten. Hetzelfde idee is met de persoonlijke spullen van Patrick. Die heb ik nog. (...) Met het gedenkteken is het net zo, wanneer is het moment dat je zegt: nu kan het wel weg.”* Ook hier kan een conflict ontstaan tussen de persoonlijke betekenis van een plaats en de publieke functie. De nabestaanden zien in dit geval in dat plaatsing op plaats van het ongeval niet mogelijk is in verband met de verkeersveiligheid. Toch zijn er situaties denkbaar waarbij dit minder vanzelfsprekend is. In komende interviews moet blijken of dit problemen oplevert. De relatie met provincie Groningen is nu goed. Bij het bermonderhoud wordt om het monument heen gemaaid.

Dhr. Knip beschouwt het monument als een privé plek. Wel merkt hij op dat het wel is opgevallen in de loop der jaren. *“Ik kreeg wel eens reacties van mensen van de pers, omwonenden of mensen die er langs reden die hadden het dan gezien en vonden het wel mooi, hoe wrang dan ook. Maar dat ze het toch mooi vonden dat zoiets mogelijk was, zo'n gedenkteken. Dus het maakte wel indruk. Dus niet alleen voor ons, maar ook voor anderen.”* Het monument vormt dus voor de nabestaanden een private plek maar toch heeft het ook een publieke functie.

Case 2: Jurjen Visser

Op 12 april 2005 werd Jurjen Visser (17) aangereden in de Zutphensestraat te Apeldoorn. Een week na het ongeluk gingen vrienden van Jurjen naar de boom die op de kruising van het ongeluk stond. Hier ontstond een spontane herdenkingsplek waar bloemen werden gelegd en briefjes werden opgehangen. Een half jaar later besloten de ouders van Jurjen een monument op te richten op deze plek (afbeelding 2).

Afbeelding 2: Bermmonument voor Jurjen Visser

Betekeningen

Na de aanvraag van een vergunning duurde het enkele maanden voordat toestemming gegeven werd. Voor de familie Visser was meteen duidelijk dat het monument de vorm van een dobbelsteen moest hebben. Jurjen hield erg van spelletjes en dan met name fantasy spellen. Hij had dan ook een grote verzameling dobbelstenen. De dobbelsteen staat ook voor het lot. *“Het kan de goede kant op vallen en het kan de slechte kant op vallen. In ons geval is het dan de slechte kant op gevallen.”* Het vormt ook een waarschuwing volgens mevrouw Visser. Dat is dan ook één van de verklaringen voor de opvallende vormgeving. *“Dat mensen daar zien dat hier een jongen overleden is in een fractie van een seconde. (...) Dat mensen ook blijven nadenken dat in het verkeer heel veel kan gebeuren.”* Onder de dobbelsteen staat Jurjens spelnaam: ‘The dwarf’.

Toch is het waarschuwen van andere weggebruikers niet de belangrijkste reden voor het oprichten van dit monument. De vrienden van Jurjen kwamen na het ongeval regelmatig bij de boom op de kruising bijeen. Mevrouw Visser wilde daar toen graag een plekje voor hen maken. Jurjens ouders wilden het monument zo dicht mogelijk bij de spontaan ontstane herdenkingsplek (de boom) plaatsen. Dit mocht echter niet omdat dan de wortels beschadigd konden raken. Het monument heeft de herdenkingsfunctie niet

helemaal van de boom overgenomen. Afbeelding 2 laat zien dat bloemen, knuffels en briefjes nog steeds daar worden neergelegd.

Hoewel mevrouw Visser vertelt dat zij het monument voor de vrienden van Jurjen hebben opgericht geeft ze ook aan dat ze het gedaan hebben voor zichzelf en Jurjen. *“Je bent bezig met sporen achterlaten, van zijn bestaan. (...) Dat mensen over hem blijven praten en na blijven denken.”* Dit verklaart ook de tekst op het monument: *“Niet het pad dat je gaat maar het spoor dat je achterlaat is belangrijk.”* Het herinneren van de overledene speelt dus, net als bij het monument voor Patrick de Jager en Peter Leferink, een belangrijke rol.

De plaats van het ongeval blijft vooral voor dhr. Visser een moeilijke plek. Als hij de plek bezoekt legt hij altijd even een bloem op de weg. Mevrouw Visser gaat ongeveer om de week naar het monument om het schoon te maken. Zij fietst dan altijd de route die Jurjen ook heeft gefietst op de dag van het ongeluk.

Beide ouders geven aan dat het graf van Jurjen meer waarde heeft. De vormgeving van het graf ligt in het verlengde van het bermmonument. De grafsteen heeft de vorm van een kasteel waarvan de poort op een kier staat. Ook hierbij valt de symboliek niet te missen. De poort staat voor de opening naar het volgende leven. Ook mist de grafsteen een hoek. Deze hoek staat voor het wegvallen van één van de vier familieleden. De ouders van Jurjen bezoeken het graf vrijwel iedere dag. Het graf heeft meer waarde omdat Jurjens lichaam daar is en niet bij het bermmonument.

Mevrouw Visser vertelt dat Jurjens graf is betaald door de verzekering. *“Toen hadden we toch nog wel de behoefte om zelf iets te doen. Vandaar dat die bank (een bankje bij het graf van Jurjen) er toen gekomen is en ook dat bermmonument.”* Ook hier is te zien dat men het belangrijk vindt om iets persoonlijks op te richten.

Dhr. Visser geeft aan dat het tegennatuurlijk is wanneer een kind eerder sterft dan zijn ouders. Dit speelt ook mee bij de oprichting van een monument. *“Dan heb je het gevoel dat je wat meer moet doen dan alleen een plekje voor jezelf. Want dit is niet alleen voor mezelf. Dit is voor meer mensen die daar naar kunnen kijken en na kunnen denken van: ja, dat kan ook gebeuren.”* Naast het feit dat de meeste slachtoffers in het verkeer tussen de 20 en 29 jaar zijn (CBS 2004), kan dit een verklaring zijn waarom de meeste bermmonumenten opgericht worden voor relatief jonge mensen.

Publiek of privaat?

Hoewel het monument voor Jurjen een persoonlijke herdenkingsplek is voor Jurjens vrienden en ouders heeft het ook een publieke functie. Het monument is vanaf de gehele kruising zichtbaar. Dhr. en mevrouw Visser vertellen dat dit ook de bedoeling was. Bij de vormgeving hebben ze hier rekening mee gehouden. *“Degene die het monument maakte zei: als je zoiets op een publieke plaats neerzet dan moet je er ook iets van maken dat het publiek kan waarderen. We wilden eerst alleen zijn naam erop zetten. Maar hij zei ook: het is misschien verstandig om er voor het publiek iets meer neer te zetten dan een monument dat zeer privé is. Dat is toegankelijker voor het algemene publiek dan een steen met een plaquette erop dat puur voor jou is. En daar geef ik hem wel gelijk in. Want het is een plek die door vele mensen bezocht mag worden.”* Op de vraag of zij het bermmonument als een publieke plaats zien antwoorden beide ouders dan ook bevestigend. De opvallende vormgeving heeft ook het effect dat fietsers die het monument passeren afstappen en het monument bekijken. *“En daardoor wordt hij toch wat meer herinnerd.”* Voorbijgangers vinden het een bijzonder monument, het is anders dan een monument waar alleen een steen of een kruis staat.

De reacties zijn niet alleen positief. Twee automobilisten klaagden bij gemeente Apeldoorn dat het zonlicht storend zou weerkaatsen in het monument. De gemeente stelde voor om een struik voor het monument te plaatsen, iets wat volgens dhr. Visser geen optie is. Hieruit wordt opnieuw duidelijk dat dit monument gezien mag worden en daardoor niet alleen een private plek vormt.

Het monument mag vijf jaar blijven staan. In eerste instantie vonden de nabestaanden dit kort. Nu denken dhr. en mevrouw Visser hier anders over. *“Misschien is vijf jaar ook*

wel genoeg. (...) *Als het weg moet dan moet het weg en dan zetten we het hier in de tuin neer. Want het is nu een verplichting om toch iedere keer naar die plek toe te gaan.* Ze zouden het wel fijn vinden als de mogelijkheid bestond om de vergunning na vijf jaar te verlengen. Als het monument verplaatst zou moeten worden door bijvoorbeeld een veranderde verkeerssituatie dan zou dhr. Visser dit wel overwegen. *“Als het blijft binnen de situatie waarin Jurjen gestorven is, dan zou ik wel weer een gedenksteen in de buurt willen hebben. Zou dat helemaal verdwijnen dan heb ik misschien niet zoveel behoefte meer om er een steen bij te zetten. Omdat de situatie dan geen betrekking heeft op deze onoverzichtelijke kruising.”* Hier wordt wederom de waarschuwendende functie duidelijk. Zodra de kruising veranderd lijkt het monument een stukje van zijn functie en betekenis, de aanklacht tegen de onoverzichtelijke kruising, te verliezen.

Het bermmonument voor Jurjen Visser heeft een groot aantal functies en betekenissen. Het vormt op de eerste plaats een persoonlijke herdenkingsplek voor Jurjens vrienden en ouders. Daarnaast is het een waarschuwing voor weggebruikers. Ook vormt het een stille aanklacht tegen de gevaarlijke verkeerssituatie rond het monument en tegen het grote aantal slachtoffers dat het verkeer ieder jaar opeist. Door dit veelvoud aan betekenissen en de opvallende vormgeving vormt dit monument een publieke plaats met een persoonlijke betekenis voor de nabestaanden.

Case 3: Claudia en Nathalie van der Meer

Drie kruizen (afbeelding 3) langs de Lauwersseewei markeren de plaats waar Claudia (27) en Nathalie (22) van der Meer op 5 januari 2001 om het leven kwamen. Een roekeloos rijdende tegenligger botste frontaal op de auto waarin beide zussen op weg waren naar hun ouders. Ze zouden geboortekaartjes gaan uitzoeken voor Claudia's kind dat over enkele maanden geboren zou worden. Vandaar ook het kleine derde kruis. Ook het ongeborn kindje kreeg een plaats in het monument.

Afbeelding 3: Bermmonument voor Claudia en Nathalie van der Meer en het ongeborn kindje

Betekeningen

Ik sprak met de ouders van Claudia en Nathalie over dit monument. Zij zijn niet de oprichters. De vrienden van beide zussen plaatsten de dag na het ongeval al drie houten kruizen. Deze kruizen werden later vervangen door kruizen van duurzamer materiaal. Ook kregen ze plaatjes met hun naam, leeftijd en de datum van het ongeluk. De kruizen hebben geen religieuze betekenis voor de oprichters, ze staan symbool voor de dood. Mevrouw van der Meer vertelt dat het houten kruizen zijn geworden omdat de vriend van Claudia toevallig dit materiaal had liggen. De vormgeving is dus min of meer toevallig tot stand gekomen.

Het monument is in eerste instantie zonder toestemming van provincie Friesland geplaatst. In 2001 had de provincie nog geen beleid voor bermmonumenten. Het monument werd dan ook gedoogd. Een half jaar later werd beleid geschreven. Nu hanteert provincie Friesland een maximumtermijn van vijf jaar. Dhr. en mevrouw van der Meer hebben echter nooit officieel gehoord dat zij aan deze termijn gebonden zijn. Een gedeputeerde van de provincie zei bij een herdenkingsbijeenkomst bij het monument dat de provincie soepel omgaat met bermmonumenten. Dhr. van der Meer is dan ook niet bang dat het moet verdwijnen.

Op de vraag waarom de vrienden van Claudia en Nathalie het monument hebben opgericht antwoordt dhr. van der Meer: *“Je wilt het altijd wel uitdragen, maar om dit zelf te doen vonden we niet passend. Dus waren we blij dat zij (de vrienden van Claudia en Nathalie) dat deden. Het was niet in ons opgekomen. De vrienden van beide zussen hadden dezelfde motieven: het uitdragen van wat er gebeurd is. Uit piëteit naar de meiden toe. De plek een bijzondere betekenis geven door het zetten van die kruizen.”* Het waarschuwen van andere weggebruikers was geen primaire reden om de kruizen op te richten. *“Het is iets dat er uit voortvloeit. Je hoort van veel mensen dat ze beseffen wat er gebeurd is wanneer ze er langs rijden. Automatisch laten ze het gas los. En ouders met meerdere kinderen laten de kinderen niet in één auto zitten als ze uitgaan. Dat effect heeft het wel.”*

Claudia en Nathalie zijn allebei gecremeerd. Het monument is echter geen vervanging voor een graf. De as is op de begraafplaats geplaatst en familie en vrienden hebben hierdoor een plaats om naar toe te gaan. Eén a twee keer per maand komt mevrouw van der Meer bij het monument. Ze gaat echter vaker naar de begraafplaats omdat dit dichterbij is. Op de geboortedagen van beide dochters worden bloemen bij het graf en het monument gelegd.

Hoewel een buitenstaander wellicht niet snapt waarom een monument precies op de plaats van het ongeval moet staan, lijkt dit voor nabestaanden erg belangrijk te zijn. Verplaatsen is geen optie wanneer het monument niet kan blijven staan vanwege een veranderde verkeerssituatie. *“Het gaat om die plek en niet ergens anders. Als het een kilometer verder zou staan, dat heeft geen enkele zin. Daar is het wel gebeurd, op die plek zijn ze in de sloot gereden.”* Het belang van de plaats van het ongeval komt weer terug bij de vraag wat dhr. en mevrouw van der Meer vinden van een centraal monument voor verkeersslachtoffers. *“Een centraal monument op zich is niet verkeerd. Maar je hebt ook nog de bermmonumenten. En het hebben van een centraal monument zie ik als een plek van massaherdenking. Daar herdenk je in feite alle verongelukte mensen en dat heeft niks persoonlijks meer. Het is misschien een mooie aanvulling maar het kan het niet vervangen. Het is een hele persoonlijke beleving dat je daar een bermmonument neerzet. Want het is de plek waar jouw kinderen het leven gelaten hebben. En dat is niet op een andere plek geweest.”* Een andere plaats kan dus nooit de betekenis van de plek van het ongeluk vervangen.

Bij het in stand houden van het monument speelt de aard van het ongeluk en de leeftijd van de slachtoffers een rol. *“Als er iemand dood moet gaan zijn dat altijd de mensen van de vorige generatie. Kinderen verliezen is een van de ergste dingen die je kan overkomen. Ze worden uit je eigen omgeving gerukt. Dat heeft veel meer impact dan dat het één van je ouders is.”* Mevrouw van der Meer denkt dat de aard van het ongeluk ook meespeelt. Claudia en Nathalie konden niets doen aan het ongeluk. *“Het is ook een stukje wraak geweest. Wraak... machteloosheid.”*

Publiek of privaat?

Het monument voor Claudia en Nathalie is behoorlijk groot. De kruizen zijn meer dan een meter hoog en vallen daardoor behoorlijk op. ‘Uitdragen van wat er gebeurd is’ is een belangrijk motief geweest voor het oprichten van een monument. Het waarschuwen van andere weggebruikers was hierbij niet de primaire reden. Dit lijkt tegenstrijdig. Meneer en mevrouw van der Meer vertellen dat er toch regelmatig auto’s stoppen om het monument te bekijken. Het monument heeft dus wel degelijk een publieke functie. Ze vertellen ook dat zij de plek niet als een privé plek zien. Toch zeggen ze dat het neerzetten van een monument een persoonlijke beleving is. *“Want het is de plek waar jouw kinderen het leven gelaten hebben.”*

Een centraal monument voor verkeersslachtoffers kan bermmonumenten niet vervangen volgens dhr. en mevrouw van der Meer. De reden hiervoor is dat een dergelijk

monument niet persoonlijk zou zijn. Het bermmonument is dit wel, doordat dat op de plek staat waar Claudia en Nathalie zijn overleden.

Vormt dit bermmonument een publieke of private plek? De oprichters willen laten zien wat er gebeurd is op deze plek. Hoewel het monument een waarschuwende functie heeft gekregen was dit geen motief voor de oprichting ervan. Meneer en mevrouw van der Meer vertellen zelf dat ze het geen privé-plek vinden ondanks de persoonlijke beleving die zij erbij hebben. Dit, de omvang van het monument en de belangrijkste reden voor oprichting (laten zien wat hier gebeurd is) zorgen ervoor dat het een publieke plek vormt met een bijzondere persoonlijke betekenis.

Case 4: Daniël de Graaf

Op 23 augustus 2002 liep Daniël de Graaf langs de Zuster Meyboomweg te Ugchelen naar huis nadat hij de verjaardag van een vriendin had gevierd. Net buiten de bebouwde kom werd hij aangereden door een auto. De automobilist reed 130 kilometer per uur en was onder invloed van alcohol en drugs. In de dagen na de aanrijding kwam een grote groep vrienden van Daniël bij elkaar op de plaats van het ongeluk. Zij richtten in de loop der weken een steeds groter wordend monument (afbeelding 4) op voor Daniël, die de bijnaam 'kip' had. Ook zijn moeder, mevrouw Rooze, gaat regelmatig naar het monument voor haar zoon. Met haar sprak ik dan ook over deze gedenkplek.

Afbeelding 4: Bermmonument voor Daniël de Graaf

Betekeningen

Daniël's monument is spontaan ontstaan. Het woord bermmonument is misschien niet goed van toepassing op deze plaats. Het monument bestaat namelijk niet uit één steen of kruis maar is een verzameling van knuffels, kaarsen, vlaggen een steen en een kruis. Het vormt dan ook een opvallend geheel. In de weken na het ongeval kwamen hier regelmatig grote groepen jongeren bijeen. In de loop der tijd is het monument sterk veranderd. In eerste instantie werd het steeds groter en uitgebreider. Er werd een wit kruis geplaatst door Daniël's beste vriend. De Nederlandse en Apeldoornse vlag werden opgehangen. Ook werden er knuffeldieren neergelegd en fakkels neergezet. Het geheel werd overspannen met een blauw zeil. In de loop der weken legde men ook een verzameling breezerflesjes aan bij het monument. Deze flesjes vormden een eerbetoon aan Daniël, die dit drankje graag dronk. Nu is het monument kleiner geworden. Het blauwe zeil en de breezerflesjes zijn op verzoek van de gemeente verwijderd. Ook is het monument een kwartslag gedraaid zodat het nu niet meer vlak langs de weg staat.

De plaats van het ongeval is voor mevrouw Rooze vooral een plaats van herinnering aan haar zoon. *“En dan ga ik daar staan en dan denk ik van: dit is het laatste wat hij gezien heeft. Hier leefde hij nog. Dat en dat heeft hij nog gezien. Daarom is het zo dierbaar die plek. Dat hij daar voor het laatste heeft gestaan.”* Hoewel mevrouw Rooze niet zelf het initiatief heeft genomen tot oprichting is ze wel blij dat dit ontstaan is. Toen Daniël begraven is was er niet genoeg geld voor een grafsteen. De dader van het ongeval zou de kosten betalen. Dit is echter nooit gebeurd. Daniëls moeder vertelt dat zij liever bij het monument is dan bij het graf. Dat Daniël in eerste instantie geen grafsteen kreeg speelt hier wellicht een rol bij. Mevrouw Rooze ziet het graf als een nare plek.

Hoewel het monument begonnen is als herdenkingsplek lijkt het in de loop der tijd meer te zijn geworden dan dat. Het werd een ontmoetingsplek voor de vrienden van Daniël. Er werd zelfs een keer gebarbecued. De voorwerpen bij het monument kunnen gezien worden als een eerbetoon aan de levensstijl van Daniël. Hij hield van drank en ook van vlaggen, zo vertelt zijn moeder. Ook tijdens de begrafenis werd zijn levensstijl niet verborgen gehouden. Zijn vrienden reden met hun Volkswagen Golf om de kist van Daniël als eerbetoon. Ook lag hij met een zakje wiet in zijn kist.

Publiek of privaat?

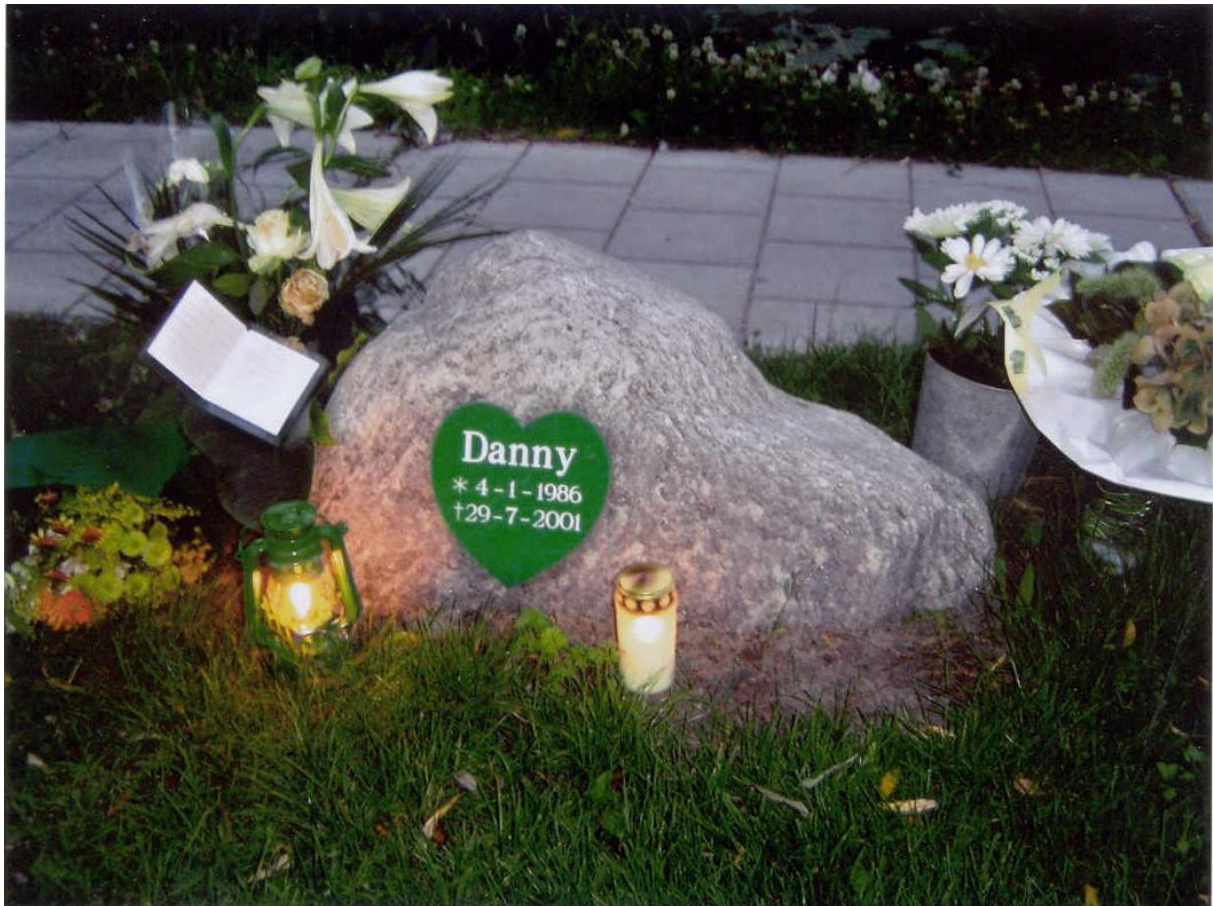
Omdat dit monument spontaan is ontstaan is er ook geen aanvraag gedaan voor een vergunning bij de gemeente Apeldoorn. Na verloop van tijd nam een vertegenwoordiger van de gemeente contact op en verleende toestemming voor drie jaar. Hoewel die drie jaar inmiddels verlopen zijn staat het monument er nog steeds. In de loop der tijd zijn er regelmatig problemen geweest met de gemeentelijke overheid en de wijkraad. *“Ik was de eerste in Apeldoorn. Ze hadden dit nog nooit bij de hand gehad. Daarom heb ik een hele hoop ellende gehad. Dat moest weg en dat moest zo klein en zo klein. De vlag moet weg. Er mocht geen dakje boven. En dat werd steeds meer.”* Hoewel passanten volgens mevrouw Rooze positief reageren op het monument deed de wijkraad zijn beklag. *“Ze vonden het een kermisattractie, een kippenhok. Wij stonden daar elke avond en dat vonden ze maar burengerucht.”* Het monument is dus niet onomstreden. *“De gemeente heeft een keer zonder te vragen een dakje afgebroken en een heleboel spullen bij elkaar geveegd. (...) Zonder overleg. Ik was woest. Allemaal spulletjes van die kinderen die ze met veel gevoel daar neer hadden gezet. Een soort grafschennis zo voelde ik dat. Die mensen staan daar helemaal niet bij stil.”* Dit geeft duidelijk weer dat wat voor een buitenstaander een kermisattractie kan lijken, voor de oprichter hele persoonlijke en gevoelige betekenissen heeft.

In de loop der tijd zijn een aantal keer voorwerpen bij het monument gestolen. Een grote paarse knuffel werd onlangs nog weggehaald. Het onofficiële karakter van de plaats verlaagt wellicht de drempel tot diefstal en vandalisme. Ook de omstredeheid van het monument is hier misschien een oorzaak van. Dit geeft weer wat de gevolgen kunnen zijn van het inrichten van een persoonlijke plaats in de openbare ruimte.

Mevrouw Rooze ziet het monument niet als een private plaats. Er komen volgens haar veel wandelaars bij het monument kijken. Ook de vormgeving doet vermoeden dat deze plaats meer is dan een privé plek. Het lijkt erop dat deze plaats ook de functie heeft van het uitdragen van een bepaalde levenswijze of misschien wel subcultuur. De Nederlandse vlaggen, breezerflesjes en de bierblikjes die ik zelf vond bij het monument wijzen hierop. Toch vormt het monument voor mevrouw Rooze ook een persoonlijke plaats waar zij haar zoon kan herdenken. Ondanks het publieke karakter heeft dit monument dus ook een persoonlijke betekenis.

Case 5: Danny Braaksma

Danny (15) fietste naar zijn huis in Uithuizen toen hij werd aangereden door een tegenligger. Dit gebeurde een week voordat de familie Braaksma vanuit Uithuizen naar Raalte zou verhuizen. Een jaar later richtten zijn ouders, broer en zus een monument voor hem op. Twee en een half jaar later moest het monument, dat bestond uit een steen met een naamplaatje (afbeelding 5), worden verwijderd na klachten van buurtbewoners. Danny's ouders en zus vertellen over het monument dat niet mocht blijven staan.

Afbeelding 5: Bermmonument voor Danny Braaksma

Betekeningen

Een jaar na het ongeval besloot de familie Braaksma een monument voor Danny op te richten. *"In het begin durf je niet naar die plek. Maar op het gegeven moment ga je naar het plekje en mis je toch wat. Ik wil daar graag zijn naam hebben. Je wilt daar graag iets hebben wat je aan hem doet herinneren."* Danny's vader zegt hierover: *"Dit is een van de laatste dingen die je voor Danny doet. En voor jezelf. Want dat is wel de plek waar het gebeurd is."* Het waarschuwen van andere weggebruikers speelde niet mee bij de beslissing om een monument op te richten. Deze functie heeft het wel gekregen. *"Het is ook een waarschuwing naar kinderen toe. Jongens: kijk uit, doe voorzichtig!"* Ook vrienden van Danny bezochten het monument regelmatig. Danny werd in Raalte begraven en het monument was daardoor het enige alternatief voor zijn vrienden.

Danny's zus ging liever naar het monument in Uithuizen dan naar het graf in Raalte. *"Op de begraafplaats ligt misschien zijn lichaam maar is niet hoe hij was. Daar (Uithuizen) heeft hij zijn hele leven gewoond en hier niet."* De verhuizing naar Raalte lijkt een rol gespeeld te hebben bij de oprichting van het monument. *"Daar (Uithuizen) heb je meer mee, hier kom je wonen en je hebt hier nog niks gehad. Daar heeft hij zijn hele leven*

gewoond." Hoewel het graf van Danny in Raalte is, heeft zijn leven zich afgespeeld in Uithuizen. Hieruit lijkt de behoefte voort te komen om juist in Uithuizen een herinneringsplek op te richten.

Publiek of privaat?

Toen de familie Braaksma besloot een monument op te richten hebben zij contact gezocht met gemeente Eemsmond om te bekijken wat mogelijk was. Na enkele maanden kreeg de familie toestemming om een monument te plaatsen. De ouders van Danny wilden een kleine gedenksteen plaatsen met zijn naam erop. De gemeente eiste echter dat de steen minimaal een halve meter hoog en een meter breed zou worden. Het monument moest opvallen zodat er bij het maaien van de berm geen problemen zouden ontstaan. Het monument dat uiteindelijk geplaatst werd is iets kleiner dan de door de gemeente geëiste maten. Het is een rechtopstaande natuursteen met een plaatje in de vorm van een hart erop. De gemeente verleende toestemming voor een periode van vijf jaar. Wel moest ieder jaar opnieuw een vergunning worden aangevraagd.

Toen de familie na het eerste jaar hun vergunning opnieuw aanvraag diende een buurtbewoonster bezwaar in. Bij het zien van het monument werd zij herinnerd aan haar dochter, die twee maanden eerder in het verkeer om het leven was gekomen. Met een kruis had deze mevrouw geen moeite gehad, met een steen wel. Danny's moeder begrijpt dit niet. *"Maar ik heb zelf niks met kruizen. Het maakt toch helemaal niets uit of er een kruis staat of een hart met zijn naam erop?"* Hier wordt duidelijk hoe verschillend bermmonumenten geïnterpreteerd kunnen worden. Hoewel er geen verschil lijkt te zijn tussen een kruis of een bermmonument in een andere vorm, blijkt dit voor de bewoonster van Uithuizen wel te gelden.

Het bezwaarschrift leidde tot een rechtzaak tussen de gemeente Eemsmond en een aantal bewoners van Uithuizen. Uiteindelijk werd besloten dat het monument moest verdwijnen. Dhr. en mevrouw Braaksma stelden nog voor om de steen plat te leggen of een struik voor het monument te plaatsen. Gemeente Eemsmond hield echter voet bij stuk: het monument moest weg. Danny's moeder zegt hierover: *"We hebben toen ook nog gevraagd: mag er nog iets met Danny's naam staan of een boompje geplant? Danny's naam mag er niet meer wezen en dat is hard."* Dhr. Braaksma vult aan: *"Overal mogen ze komen, behalve die van jou. En dat is best wel hard."* Nu er niets meer staat mist mevrouw Braaksma het monument wel. *"Nu kom je er, nu sta je er, en nu mis je het toch wel. Een vriend van Danny heeft zijn naam nu in de boom gekerft en later een plaatje in de boom gemaakt met Danny's naam."* Hierdoor is zijn naam toch nog op deze plek aanwezig.

De gemeente bood nog aan om het monument op de begraafplaats te plaatsen maar dit heeft de familie geweigerd. *"Wat Danny aangaat heb ik niks met de begraafplaats."* Een plekje op de begraafplaats heeft niet de betekenis die de plaats van het ongeval heeft. De steen staat nu in de voortuin van de familie.

Familie Braaksma wilde een klein gedenkteken plaatsen maar hebben op verzoek van de gemeente een monument van deze omvang geplaatst. Het is daarom wrang dat dit monument moest verdwijnen doordat het teveel opviel. Het laat ook de onervarenheid van de gemeente Eemsmond met dit soort monumenten zien. De regelgeving met betrekking tot vormgeving wijkt af van het beleid van de meeste overheden. Over het algemeen hanteren overheden een maximale in plaats van een minimale omvang. Een kleiner monument had wellicht problemen voorkomen.

Het monument voor Danny begon als een persoonlijke herdenkingsplek. Het achterlaten van zijn naam op de plaats waar hij voor het laatst was. Toch leverde de openbare plaats van dit monument problemen op. Het verhaal rondom dit gedenkteken laat dan ook zien dat een private plek in de openbare ruimte niet altijd onomstreden is en probleemloos kan bestaan. Het gevolg is dat een plek met veel waarde voor de nabestaanden is verdwenen.

Case 6: Frank Rouwenhorst

Op 31 juli 2005 reed Frank (15) op zijn scooter naar huis toen hij verongelukte. De precieze oorzaak van het ongeluk is onduidelijk gebleven. Waarschijnlijk is hij door een stoeprand ten val gekomen. Op de plaats van het ongeluk zetten de vrienden van Frank een dag na het ongeluk al een kruis neer (afbeelding 6). Ook hingen zij de gele overall van Frank op bij dit monument. De opvallende overall is nu verdwenen. Het kruis staat er nog wel. Ook is er een steen geplaatst. De drie vrienden, Roy, Glenn, en Men, vertellen waarom ze deze plaats zo hebben ingericht en wat het voor hen betekent. De moeder en de zus van Frank en de buurvrouw, die Frank goed kende, zijn ook aanwezig.

Afbeelding 6: Bermmonument voor Frank Rouwenhorst

Betekeningen

Roy vertelt dat ze het kruis neergezet hebben ter nagedachtenis aan Frank. *“Het is toch zijn laatste plekje geweest. Daar is het gebeurd.”* De zus van Frank, Roosmarijn, voegt toe: *“Dit is iets dat we zelf gedaan hebben.”* De dagen na het ongeluk werden ook veel bloemen op deze plaats neergelegd. Het is dus eigenlijk een spontaan ontstane herdenkingsplek. Roy vertelt verder: *“Er kwamen altijd mensen voorbij rijden. Die gingen dan stapvoets rijden. Misschien schrikt het de mensen toch af. Misschien stimuleert het de mensen om rustiger aan te gaan rijden.”* Het monument is echter niet opgericht met een waarschuwendende bedoeling. Het heeft wel een waarschuwendende werking zoals Roy vertelt. Het kruis bij het monument heeft geen religieuze betekenis. *“Als zo iets gebeurd zet je er toch snel een kruis neer. Dat is het eerste waar je aan denkt.”*

Het bermmonument voor Frank staat vlak langs de drukke Laan van de Mensenrechten in Apeldoorn. Het is geen plek waar je even rustig kan staan. Mevrouw Rouwenhorst vertelt dat dit één van de redenen is waarom ze liever naar het graf gaat dan naar het monument. Ook het idee dat iedereen haar daar ziet staan staat haar tegen. *“Dan sta ik*

liever alleen op het kerkhof." Voor mevrouw Rouwenhorst is de plaats van het ongeluk vooral een nare plaats. Bij het monument overheerst de gedachte aan hoe het ongeluk gebeurd is. Bij het graf is dit niet zo. Mevrouw Karreman, die Frank al van jongs af aan kent, denkt dat het monument vooral een plekje is voor de jongeren. Ook de familie van Franks' moeder bezoekt vooral het graf en niet het monument. Vrienden van Frank komen nog wel bij het monument.

Frank was vijftien jaar toen het ongeluk gebeurde. Roosmarijn, Franks zus, denkt dat zijn jonge leeftijd geen rol heeft gespeeld bij het oprichten van een monument. Ze zou dit voor elk ander familielid doen. Franks' moeder en mevrouw Karreman denken dat er wel degelijk een verschil is. *"Ik denk dat je dat voor jongeren veel eerder doet. Die worden onverwachts uit het leven weggegrepen."* Volgens Franks moeder maakt de dood van een jonge persoon meer indruk op mensen.

Publiek of privaat?

Glenn, Roy en Men hebben geen toestemming gevraagd bij de gemeente. Het monument is de dag na het ongeluk spontaan ontstaan. De gemeente Apeldoorn heeft nog niet laten weten of het er wel of niet mag blijven staan. Ze willen het monument zo lang mogelijk laten staan. Het monument is goed zichtbaar doordat het dicht op de weg staat. Dagelijks passeren veel auto's de plek. Hoewel mevrouw Rouwenhorst niet vaak naar het monument gaat krijgt ze wel reacties van mensen die het gezien hebben. *"Ze vertellen dan dat ze het heel mooi vinden als ze er langs rijden. Ze vinden het mooi, maar krijgen er kippenvel van."*

Doordat het monument goed zichtbaar is heeft het een publieke functie. Het lijkt erop dat Franks' vrienden het niet met dit doel hebben opgericht hoewel ze wel beseffen dat het als waarschuwing kan werken. De belangrijkste reden voor de oprichting was het gedenken van Frank. Het lijkt er dan ook op dat het monument is opgericht als private plaats. Toch valt dit niet met zekerheid te zeggen. Dankzij de ligging en opvallende vormgeving die het in eerste instantie had (de gele overall) heeft het echter een publiek karakter gekregen. Mevrouw Rouwenhorst is zich goed bewust van dit publieke karakter. Dit is een van de redenen dat zij liever het graf bezoekt en dat het graf een belangrijkere plek vormt dan het bermmonument.

Case 7: Jeroen Schut

Op 6 november 2000 werd Jeroen Schut (12) in Apeldoorn aangereden door een locomotief van de VAM. In eerste instantie werd aangenomen dat hij zelf, door onoplettendheid, onder de trein was gekomen. Ook zelfdoding werd genoemd. Na vier jaar strijd van Jeroens ouders bleek uit een reconstructie, dat de haaiantanden waarachter Jeroen stond te wachten, te dicht op de rails stonden. Op 15 februari 2005 plaatste de familie Schut een monument voor Jeroen (afbeelding 7). Dit bermmonument verschilt van de andere monumenten in dit hoofdstuk doordat het een treinslachtoffer betreft en geen verkeersslachtoffer. De gevolgen zijn echter hetzelfde en daardoor past dit verhaal binnen het onderzoek.

Afbeelding 7: Bermmonument voor Jeroen Schut met op de achtergrond de spoorwegovergang

Betekeningen

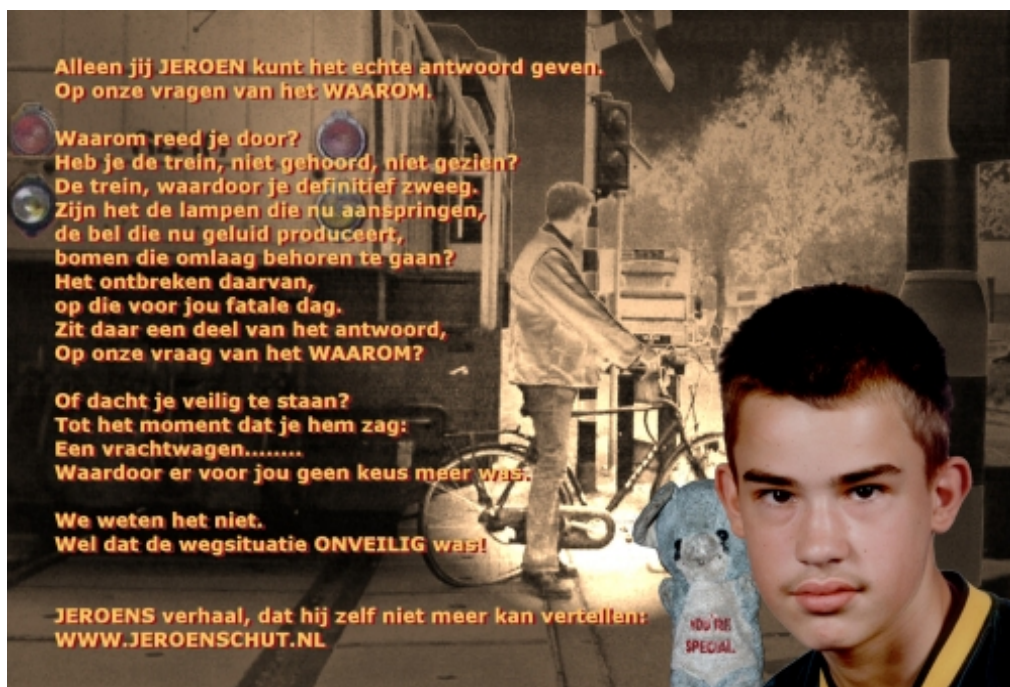
Het heeft meer dan vier jaar geduurd voordat de familie van Jeroen een monument op de plaats van het ongeluk oprichtte. De meeste monumenten worden binnen twee jaar na een ongeval opgericht. Er zijn meerdere redenen waarom dhr. en mevrouw Schut niet meteen besloten een monument op te richten.

De eerste jaren na het ongeluk hebben dhr. en mevrouw Schut niet aan een monument gedacht. Ze waren in een strijd met justitie en gemeente verwickeld om meer duidelijkheid omtrent het ongeval te krijgen. In 2004 gebeurden een aantal dingen die tot de oprichting van het monument hebben geleid. In april 2004 bezocht dhr. Schut de onthulling van het nationale monument voor spoorwegslachtoffers in Utrecht. *“Ik voelde daar een stuk boosheid. Er was alleen sprake van grote ongelukken en zelfdodingen. Het individuele treinslachtoffer, zoals Jeroen, kwam niet naar voren. Nu mochten wij als nabestaanden niet meer zeuren, want nu was er toch een nationaal monument.”* Enige tijd hierna kreeg de familie Schut antwoord op hun vragen. Een reconstructie toonde aan

dat de haaiantanden bij de overweg verkeerd geplaatst waren. Jeroen bleek onschuldig. In augustus stelde minister Peijs richtlijnen voor bermmonumenten op. Hierdoor was de familie Schut zich bewust van de mogelijkheid om een monument te plaatsen. Door deze drie zaken: het nationale monument in Utrecht, de uitslag van het onderzoek en de richtlijnen van minister Peijs, ontstond het idee om een monument voor Jeroen op te richten. De onzekerheid in de eerste vier jaar over de schuldvraag heeft ook meegespeeld, zo vertelt dhr. Schut. Toen eenmaal duidelijk was dat Jeroen onschuldig was kon een monument worden opgericht.

Dat Jeroen gecremeerd is heeft geen rol gespeeld bij het oprichten van een monument. De urn van Jeroen staat in de woonkamer. In de vier jaar na het ongeluk hebben dhr. en mevrouw Schut nooit een plekje op de begraafplaats gemist. Het monument vervult dus niet deze rol.

Dhr. Schut vertelt wat wel de belangrijkste reden is geweest voor het oprichten van dit monument: *“Dit is geen monument voor Jeroen, dit is een protest. Wij willen een uiting geven aan onze boosheid over wie er zo stom geweest is om daar die haaiantanden neer te zetten. Nu sta je bij de bewaakte overwegen, toen was er niks. Dat stukje wilden we tot uitdrukking laten komen met het monument. Dat is voor ons de functie van dit monument. En niet eens zo zeer een herdenking van Jeroen. Hoewel dat wel meespeelt.”* Het uitdragen van wat er gebeurd is vormt dus de belangrijkste functie van het monument. Dit is terug te zien in de vormgeving. Op het monument staat onderstaande tekst (afbeelding 8).

Afbeelding 8: (<http://www.jeroenschut.nl>, 2006)

Het gedicht laat zien dat dit monument een aanklacht vormt tegen wat er gebeurd is. Op de achtergrond is een reconstructiefoto te zien. Geboorte- en sterfdatum ontbreken op dit monument. Dit is bewust gedaan. Het monument moet hierdoor tijdloos worden. *“Het kan gisteren gebeurd zijn, het kan vandaag gebeurd zijn.”*

Dhr. Schut zou het niet erg vinden als het monument verplaatst zou moeten worden. Het staat nu al niet precies op de plaats van het ongeval (zie afbeelding 7). Het gaat om het feit dat de spoorwegovergang niet veilig was. Hierbij wordt nogmaals duidelijk dat het niet gaat om waar het gebeurd is maar om wat er gebeurd is.

Publiek of privaat?

Het bermmonument voor Jeroen Schut vormt duidelijk een publieke plaats. Het monument is bedoeld als protest tegen de onveilige situatie. Dhr. Schut vertelt dat de spoorbomen die er nu staan eigenlijk ook een monument vormen. Dhr. Schut heeft de publiciteit gezocht met het monument dat het eerste monument voor een individueel treinslachtoffer is. Op hun website vertelt de familie Schut openhartig over wat er gebeurd is. Dit laat zien dat iedereen Jeroens verhaal mag kennen, iets dat het monument ook uitstraalt.

Opvallend is dat Jeroens monument niet gebonden is aan de maximum termijn van 5 jaar die nu in Apeldoorn geldt. Het mag zo lang blijven staan als de nabestaanden wensen. Als het monument verplaatst moet worden is de gemeente verplicht een nieuwe locatie te zoeken.

Het fietsbruggetje bij de overweg zal de naam van Jeroen gaan dragen. Op initiatief van dhr. Schut zal de gemeente Apeldoorn een bordje met Jeroens naam op de brug bevestigen. Ook dit vormt een manier om te vertellen wat op deze plek gebeurd is. Dat de gemeente dit bordje plaatst, ziet dhr. Schut als het toegeven van verantwoordelijkheid voor het ongeluk. Het bermmonument, het bruggetje en de spoorbomen zorgen ervoor dat niet wordt vergeten wat er op deze plek gebeurd is.

Case 8: Dennis Klaver

Op 22 oktober 2003 was Dennis Klaver op weg naar Gytsjerk. Toen hij linksaf wilde slaan vergat hij voor te sorteren. Hij kwam hierbij onder een kraanwagen die hem op dat moment wilde inhalen. Een paar weken later bezocht zijn moeder, mevrouw Overeem, de plaats van het ongeluk om bloemen te leggen. Zij besloot toen een bermmonument (afbeelding 9) voor haar zoon op te richten.

Afbeelding 9: Bermmonument voor Dennis Klaver

Betekeningen

Tegenover de plek waar nu Dennis' monument staat stond al een grote steen. Toen ontstond het idee om ook voor Dennis een zwerfkei te plaatsen. Een paar maanden later werd een geschikte steen gevonden en kon hij geplaatst worden. Op de vraag waarom ze besloot een monument op te richten antwoord mevrouw Overeem: *“Voornamelijk om de plaats te markeren waar zoiets belangrijks is gebeurd. Dat is niet de enige reden. Voor mij is het een bijzondere plaats. Je kan zeggen: het is een rare plaats want daar is het gebeurd. Dat hoor je ook wel veel om je heen. Maar voor mijn eigen beleving is dat de laatste plaats waar hij was. En dat moet gemarkeerd worden. Hier is iets heel ergs gebeurd.”* Later besepte mevrouw Overeem dat ook voor andere mensen een betekenis kan hebben. *“De mensen mogen ook wel zien: hier is iets ergs gebeurd: pas op. Denk erom: het kan iedereen overkomen. En dan weet niet iedereen die daar langs rijdt hoe dit is gebeurd. Maar iedereen weet wel: hier is een naar ongeluk gebeurd. Iedereen die meer wil weten kan dan gaan kijken. En dan zien ze dat hij ook een website heeft. Daar kan je dan meer te weten komen. (...)Het is voor een ouder heel belangrijk van: vergeet hem niet. Denk even aan hem.”* Naast het markeren van de plaats van het ongeluk en de herinnering aan Dennis speelt het waarschuwen van andere weggebruikers een rol.

Het monument staat niet precies op de plaats van het ongeluk. Ook staat het niet zo dicht mogelijk bij deze plek. Veiligheid speelt hierbij een rol. *“We hadden het ook langs de kant van de weg kunnen zetten. Maar dan ben je zelf ook niet veilig meer als je er heen gaat.”*

De manier waarop het ongeluk gebeurd is heeft geen rol gespeeld bij de keuze om een monument op te richten. Dat Dennis mevrouw Overeems zoon is wel: *“Dennis is mijn kind. Je kind verliezen is het ergste wat je kan overkomen. Ik denk dat ik er anders mee zou omgaan als het voor mijn vader of broer was.”* Dat Dennis niet vergeten wordt is erg belangrijk. *“Het is eigenlijk zo iets van: mensen hier is een heel bijzonder iemand overleden. Daarom ook de foto erop dat mensen wat een beeld er bij hebben. Als ze er langs rijden denken ze wel even: hier is iets gebeurd.”*

Vrienden van Dennis bezoeken het monument ook. Op zijn verjaardag leggen ze rozen bij het monument. Het bermmonument heeft een andere betekenis dan het graf. *“Als ik bij het monument sta heb ik zo iets van: hier heeft hij zijn laatste adem uitgeblazen. Als ik naar het graf ga is het meer van: daar is zijn lichaam.”* Dennis' moeder bezoekt het graf dan ook vaker dan het monument. Dennis' vriendin woont in Gytsjerk en bezoekt het monument vaker. Zij onderhoudt het monument ook.

Publiek of privaat?

Mevrouw Overeem heeft geen vergunning aangevraagd bij gemeente Tytsjerksteradiel. Het monument staat er dus illegaal. De gemeente heeft echter nooit laten merken dat het verwijderd moet worden, iets waar mevrouw Overeem de eerste weken wel bang voor was. Bij het bermmonument maait men om de steen heen. Het lijkt er dus op dat het monument gedoogd wordt.

Het monument is opgericht om de plaats van het ongeval te markeren. Door dit ongeval heeft deze plaats een bijzondere betekenis gekregen voor de nabestaanden van Dennis. Het lijkt daardoor een private plaats te vormen. Toch vertelt mevrouw Overeem dat het monument ook voor voorbijgangers een betekenis heeft. *“Het monument heeft meerdere betekenissen, voor jou persoonlijk maar ook voor anderen.”* Tijdens ons gesprek blijkt dat mevrouw Overeem goed beseft dat het monument in de openbare ruimte staat en daardoor ook een publieke functie heeft. Bij de plaatsing van het monument is rekening gehouden met de verkeersveiligheid. Het staat daarom een behoorlijk stuk van de weg vandaan. Ook vertelt ze dat ze het klavertje op de steen verplaatst heeft omdat het het zonlicht gevaarlijk weerkaatste.

Vrienden van Dennis hebben een website ter nagedachtenis aan hem gemaakt. Zijn moeder wilde niet dat er foto's van het graf op de website kwamen. Het graf is een veel persoonlijker plek, zo vertelt ze. Van het bermmonument staan wel foto's op de site. *“Naar het monument kan iedereen ook heengaan. En dat is ook een beetje de bedoeling.”* Zowel de begraafplaats als het monument zijn voor iedereen toegankelijke plekken. Toch is er een (gevoelsmatig) verschil tussen het graf en het bermmonument. Het graf vormt een persoonlijke plek, terwijl het monument een openbare plek is.

Dit bermmonument markeert de plaats waar Dennis Klaver om het leven kwam. Naast de persoonlijke betekenis bevat het monument een duidelijke boodschap aan passanten. Het monument heeft daardoor een publieke functie en moet daarom ook gezien worden als een publieke plaats.

Case 9: Ruben Blok

Op 28 maart 1996 reed Ruben Blok (24) op de dijk tussen Deventer en Olst. Een tegenligger kwam hem met zeer grote snelheid tegemoet. Ruben en de bestuurder van de andere auto overleefden het ongeluk niet. Kort daarna richtten de ouders van Ruben een kruis op de plaats van het ongeluk op (afbeelding 10).

Afbeelding 10: Bermmonument voor Ruben Blok

Betekeningen

In een gesprek met de ouders van Ruben Blok vertelt dhr. Blok over de plaats van het ongeluk. *"Het was een gevaarlijk punt. Er zijn heel veel ongelukken gebeurd."* Dhr. en mevrouw Blok weten niet precies te vertellen waarom ze tien jaar geleden besloten hebben een kruisje te plaatsen. Dat het ter herinnering aan hun verongelukte zoon is, is wel duidelijk. *"Je weet niet precies hoe je tot zo'n idee komt. Dat komt toch nog onverwachts eigenlijk. (...) Het komt ineens in je op." (...) Ik geloof ook inderdaad dat er*

minder snel gereden is. Omdat het de mensen toch iets zei." Dhr. Blok verwijst hierbij naar de waarschuwendende functie die het monument lijkt te hebben. Hij vertelt met veel emotie over de veroorzaker van het ongeluk en over roekeloos rijgedrag in het algemeen.

Dhr. en mevrouw Blok hebben veel positieve reacties gehad op het monument. *"Er zijn ook wel mensen die van de fiets stappen en daar dan even gaan kijken. Dat gebeurt ook vaak."*, zo vertelt mevrouw Blok. Slechts één keer hebben de ouders van Ruben iets negatiefs rondom het monument meegemaakt. Vlak nadat het was neergezet is het uit de grond getrokken. In de tien jaar daarna is echter nooit meer iets gebeurd.

Dhr. en mevrouw Blok bezoeken het monument nog steeds regelmatig. Één maal per week gaan zij naar het monument en geven de bloemen water. Hoewel het monument de vorm van een kruis heeft speelde religie geen rol bij de vormgeving. Ook bij het graf komen zij iedere week. Het graf en het monument hebben ongeveer dezelfde betekenis volgens dhr. Blok. *"Het hoort eigenlijk bij elkaar."* De betekenis van het monument is na tien jaar nog niet veranderd. Het moet dan ook zo lang mogelijk blijven staan, aldus dhr. Blok. Hij zou het er dan ook niet bij laten zitten wanneer de provincie zou beslissen om het monument te verwijderen. *"Als het weg moet gaan er een goede brief naar toe en dan moeten ze het eerst zelf eens meegemaakt hebben. Mensen oordelen vaak over dingen waar ze niks over weten."*

Publiek of privaat?

De plaatsing van het monument is niet vlekkeloos verlopen. Dhr. Blok zegt hierover: *"Dat (het plaatsen van iets langs de weg) mag niet hè. Uiteindelijk kwam er iemand bij ons die met ons daar wilde gaan kijken. Het kwam er op neer dat het honderd gulden kostte om het aan te vragen. Ik denk dat het er daar bij de provincie ook om ging, dat geld. Ik zei: u kunt doen wat u wil, maar ik laat het staan. En verder niks. Ik doe er verder niks aan, ten opzichte van jullie. Toen is dat geleidelijk aan gesust."* In 1996 waren er nog geen regels met betrekking tot maximale termijn of vormgeving. Nu zijn er wel regels, zo weet ook dhr. Blok. *"In wat voor land je ook komt, je ziet ze (bermmonumenten) overal. Maar Nederland is altijd weer iets apart. Hier moeten altijd weer regeltjes gemaakt worden."* Bermmonumenten kunnen gezien worden als een reactie op het wegvallen van geïnstitutioneerde rouw die vanuit de kerk werd opgelegd. Wanneer overheden bermmonumenten aan regels gaan onderwerpen verdwijnt wellicht de vrijheid die mensen juist doet beslissen een monument op te richten.

Nu zijn er geen problemen meer. Afgelopen maanden vonden wegwerkzaamheden plaats bij het bermmonument. De wegbeheerder stelde dhr. en mevrouw Blok hiervan op de hoogte. Ze hebben hierop het monument tijdelijk weggehaald en nadien weer teruggezet. Ook maait men keurig om het monument heen.

Een centraal monument zegt dhr. Blok niets. Hij haalt het voorbeeld aan van het oorlogsmonument in Hoenderloo. *"Als je het monument bij de Woeste Hoeve (bij Hoenderloo) ziet, daar zijn zoveel mensen doodgeschoten. Maar dat is daar gebeurd."* Het gaat er dus om dat het monument op de plaats van het ongeluk staat. Dit is bij een centraal monument niet het geval.

Dhr. en mevrouw Blok zien hun monument niet als een privé plek. *"Ik geloof dat er toch verschillende mensen wat van geleerd hebben."*, zegt meneer Blok en verwijst hierbij naar de waarschuwendende functie die het monument toch lijkt te hebben. Het vormt een openbare plek met een persoonlijke betekenis die na tien jaar nog even sterk is.

Case 10: Henk, Maria en Jacoba

De Tweekarspelenweg te Bellingwolde is een gevaarlijke weg waar al veel ongelukken gebeurd zijn. Op 17 april 2003 gebeurde één van deze ongelukken. Henk (29), Maria (49) en Jacoba (19) kwamen om het leven toen een van links komende auto hun met grote snelheid raakte. De vierde inzittende, de man van Maria en vader van Henk, overleefde het ongeluk ternauwernood. Een goede vriend van Henk, Andy Schanssema, besloot een monument voor de drie slachtoffers op te richten (afbeelding 11). De moeder van Jacoba, mevrouw Rozenveld, verzorgt het monument nog iedere week. Samen met haar bezocht ik het monument. De bloemen en planten kregen water en het gras rondom het monument werd gemaaid. Ondertussen vertelde mevrouw Rozenveld over het ongeluk en het monument. Hierna had ik een gesprek met de oprichter van het monument.

Afbeelding 11: Bermmonument voor Henk, Maria en Jacoba

Betekeningen

Henk en hij waren al lange tijd erg goed bevriend, zo vertelt dhr. Schanssema. Hij vertelt ook waarom hij twee maanden na het ongeluk besloot een bermmonument op te richten. *“Het is een weg waar al zoveel mensen zijn overleden. En daar wordt tot op heden nog steeds niets aan gedaan. Door die monumenten zien mensen: hier gebeurt meer dan wat er eigenlijk is. (...) En het is een plek waar je zelf dingen kan verwerken. Je hebt wel eens dagen dan voel je jezelf niet al te best. En dan ga je er langs en sta je er een tijdje. Dat is nog steeds even belangrijk als na het ongeluk. (...) Ik ben afkomstig uit Duitsland, bij ons is het heel normaal dat er een monument staat.”* Het monument heeft twee functies: persoonlijke verwerking, en voorbijgangers laten zien dat dit een gevaarlijke weg is.

Het monument staat niet precies op de plaats van het ongeluk. Het is bij het verkeersbord geplaatst zodat men er niet overheen kan maaien. Niemand ondervindt er op deze manier hinder van. *“En je ziet het van alle kanten staan, het is een waarschuwing van alle hoeken.”* Het monument is inderdaad vanuit alle richtingen goed zichtbaar. Hoewel dhr. Schanssema een Rooms-katholieke achtergrond heeft vond hij een kruisje te eenvoudig. *“Als het één man was geweest had ik het misschien gedaan. Maar het is direct voor drie mensen. Dan wilde ik iets hebben van: dit is nou iets, daar kan je iets mee, je kan er foto’s plaatsen. En dat vond ik mooier dan een eenvoudig kruisje.”*

Henk en Jacoba zijn allebei gecremeerd. De as van Henk is uitgestrooid, de urn van Jacoba staat op de begraafplaats. Het bermmonument lijkt belangrijker te worden doordat er voor Henk geen tastbare herdenkingsplek is. *“Ieder mens wil een plekje waar hij zijn ei kwijt kan. Als je niks hebt, waar kun je het dan kwijt. Dus het heeft er altijd wel iets mee te maken. Het is er niet helemaal voor bedoeld. Je kan wel naar een begraafplaats gaan maar daar zul je niets vinden.”*

Mevrouw Rozenveld en dhr. Schanssema hebben uitsluitend positieve reacties gehad. Mevrouw Rozenveld heeft van de bewoner van de boerderij bij het monument gehoord dat er regelmatig mensen stoppen. *“Er zijn ook wel toeristen die er langsgaan. Die gaan er even bij staan van: goh, wat is dit nou precies.”* Sinds kort hangt een vlinder met tekst bij het monument. Het is van een klasgenootje van Jacoba. Mevrouw Rozenveld weet niet precies wie het is. Het monument heeft dus niet alleen een functie voor de familie en oprichters van het monument.

Mevrouw Rozenveld bezoekt het monument regelmatig om planten water te geven en gras te maaien. Dhr. Schanssema komt er wel regelmatig langs maar heeft niet zo vaak de tijd om er even bij stil te staan. Het monument daadwerkelijk bezoeken doet hij 2 a 3 keer per maand. Dit is niet zo vaak als hij zou willen.

Publiek of privaat?

In eerste instantie werd de aanvraag voor het monument afgewezen. Dhr. Schanssema deed aanvraag als stiefbroer van Henk. Wanneer een familielid een monument wil oprichten krijgt men eerder toestemming dan wanneer een buitenstaander dit doet, zo vertelt hij. Weggebruikers zouden er hinder van ondervinden en het zou het verkeer afleiden. Dhr. Schanssema denkt hier anders over. Hij zette het monument dan ook neer voordat de gemeente toestemming gaf. Uiteindelijk keurde de gemeente Bellingwedde de aanvraag toch goed.

Het monument mag vijf jaar blijven staan. Wat de nabestaanden betreft blijft het langer dan de voorgeschreven vijf jaar staan. *“Zo lang als het maar kan. (...) Wat mij betreft blijft hij zolang staan als ik leef.”*

Er zijn plannen om een rotonde aan te leggen op het kruispunt bij het monument. Het monument moet dan in principe blijven staan. Alleen als het een gevaarlijke situatie oplevert wil dhr. Schanssema het monument verplaatsen. Het monument vervangen voor een centraal monument voor alle verkeersslachtoffers spreekt de nabestaanden niet aan. *“Het hoort in de buurt te zijn van waar het gebeurd is. En daar gaan de mensen ook niet mee akkoord. Dan kan je het net zo goed gaan verbieden.”*

Op mijn vraag of dhr. Schanssema het monument ziet als een openbare plek of als een privé plek antwoordt hij: *“Een openbare plek maar voor je hart privé. (...) En ik vind het ook heel goed dat mensen er langskomen en nadenken.”* Hij lijkt hiermee te bedoelen dat het een openbare plek vormt die voor iedereen toegankelijk is, maar een betekenis heeft die eigenlijk alleen de nabestaanden begrijpen.

Case 11: Edin Klaver

Het is nooit duidelijk geworden waarom Edin (21) op 12 november 2005 de macht over het stuur verloor. Hij kwam tegen een boom in Wijnjewoude tot stilstand en overleed later. Zijn foto, een lantaarntje en af en toe een bloemenkrans, markeren deze plek (afbeelding 12). Ik sprak hier over met Edins moeder.

Afbeelding 12: Bermmonument voor Edin Klaver

Betekeningen

Het monument is kort na het ongeluk spontaan ontstaan. Er werden bloemen gelegd en een foto van Edin geplaatst. *“Vrienden, vriendinnen en andere belangstellingen gingen daar naar toe en namen het initiatief. Daardoor kreeg het voor ons ook meer betekenis. Er hing een foto. Daar had hij een Lonsdale-trui op aan. Dat vond ik wel vervelend want dat geeft een bepaalde indruk naar andere mensen. Terwijl hij helemaal niet zo was. Aan de andere kant dacht ik: laat het maar hangen, iedereen wist wel dat hij zo niet was. Maar op het gegeven moment dacht ik, nou wil ik toch die foto daar vandaan hebben. Toen hebben we die andere foto neergehangen. (de foto die er nu hangt) (...) Maar als er nou niks had gehangen, ik weet niet hoe het dan gegaan was eigenlijk.”* De familie Klaver heeft niet zelf besloten een monument op te richten en kan dus niet vertellen wat de beweegredenen waren om een monument te maken. Mevrouw Klaver vertelt wel waarom zij, haar man en twee dochters het in stand houden. *“Nu vind ik wel dat er iets moet*

blijven. (...) Als je je zoon verliest, dan wil je niet dat hij zomaar vergeten wordt. Dan wil je graag dat er nog wat blijft te herinneren. Dat is mijn drijfveer geweest."

Mevrouw Klaver heeft niet zoveel met de plaats van het ongeluk. Naar het monument gaat ze dan ook haast nooit toe. Af en toe maakt ze een bloemenkrans om aan de boom te hangen. Op dit moment hangt er een krans van blijvend materiaal. De begraafplaats is belangrijker en wordt wel vaak bezocht door de familie Klaver.

Het monument, dat eigenlijk een spontaan ontstane herdenkingsplek is, bestaat nog relatief kort. Het is dan ook de vraag of deze plaats in de toekomst in stand wordt gehouden, of dat de plek verdwijnt. *"Er hoeft niet persé jarenlang een foto te staan, maar wel iets van een koperen plaatje met naam en data of iets dergelijks... Dat er wel iets achterblijft. Maar ik weet niet hoe iedereen van de familie er dan over denkt. Je weet niet hoe je je over 5 jaar daarin voelt."* Of dit monument, dat nu een tijdelijk karakter heeft, een meer blijvend karakter krijgt is dus nog maar de vraag. Zoals het er nu uitziet heeft mevrouw Klaver wel de behoefte om er iets achter te laten.

Publiek of privaat?

Volgens mevrouw Klaver is het monument wel een publieke plaats geworden. Er komen nog steeds veel mensen langs die Edin kenden. Dat het monument geen belangrijke plaats is geworden voor de familie Klaver heeft met het publieke karakter van de plek te maken. *"We zijn erg op onze privacy gesteld. En daar moet je je heel erg in de openbaarheid begeven, bij zo'n boom. Als het iets meer privé had gelegen had ik er misschien vaker naar toe gegaan. Ik vind het heel fijn om naar de begraafplaats te gaan. Het is daar heel rustig. En daar ziet niemand je naar toe gaan, bij wijze van spreken."*

Er is geen vergunning aangevraagd bij de gemeente voor de plaatsing van dit gedenkteken. Dit is ook niet verwonderlijk, gezien de omvang van het monumentje. Een centraal monument voor alle verkeersslachtoffers zou het bermmonument voor Edin niet kunnen vervangen. Het zou een meer algemene betekenis hebben, volgens mevrouw Klaver, omdat het niet op de plaats van het ongeluk is. De begraafplaats blijft ook in dat geval de belangrijkste plek voor de familie Klaver en Edins vrienden en vriendinnen.

Edins bermmonument vormt een openbare plek en is mede hierdoor niet zo belangrijk voor zijn moeder. Dit is terug te zien in de bescheiden vormgeving. Zij vindt het echter wel belangrijk dat het er is voor anderen. Omdat veel vrienden in de buurt waren toen het ongeval plaatsvond, en daardoor snel ter plekke waren, heeft 'de boom' een andere betekenis voor Edins vrienden dan voor zijn familie. De begraafplaats is veruit de belangrijkste plaats voor de familie Klaver.

Case 12: Anne Zwaan

Op 16 november 2001 werd Anne Zwaan in de buurt van Wehe den Hoorn aangereden toen hij de weg overstak. Waarom hij de auto die hem aanreed niet zag aankomen is nooit duidelijk geworden. Zijn echtgenote plaatste een houten kruis op de plaats van het ongeluk (afbeelding 13). Op het kruis staat de volgende tekst:

Na een tragisch ongeval is hier overleden, mijn lieve man en dierbare vader Anne Zwaan. Hieronder staan de namen van zijn vrouw en kinderen.

Afbeelding 13: Bermmonument voor Anne Zwaan

Betekeningen

Pas enkele maanden na het ongeval ging mevrouw Zwaan naar de plek van het ongeval toe. Ze vond het verschrikkelijk om daar heen te gaan. Toch wilde ze iets op deze plek neerzetten.

Er waren twee redenen om iets neer te zetten op de plaats waar haar man om het leven kwam zo vertelt mevrouw Zwaan. *"Ik wilde er iets neerzetten om een ander te waarschuwen. (...) Het is vaker gebeurd dat het daar net goed gaat. Uitkijken dus, één is al te veel. (...) En ook voor jezelf wil je daar iets neerzetten."* Het vormt dus zowel een waarschuwing aan voorbijgangers als een plekje voor de nabestaanden.

De betekenis van het kruisje is niet te vergelijken met de betekenis van het graf. Mevrouw Zwaan heeft het monument al een paar jaar niet bezocht. *"Ik vind het erg moeilijk om daar heen te gaan."* Het graf vormt meer een rustplek voor mevrouw Zwaan en haar kinderen. Hij 'is' op de begraafplaats en aan het graf kleven niet de herinneringen van het ongeval. Op zowel het graf als op het kruis staan de namen van

Anne's vrouw en kinderen. De plaats waar het ongeluk gebeurd is, Wehe den Hoorn, staat er bewust niet op. *"Aan die plaats kleven te veel nare herinneringen. Zijn leven is afgelopen, maar dat van ons is 180 graden gedraaid."*

Het monument is nu ook niet meer zo belangrijk voor de verwerking. Wel heeft de plek nog steeds een nare betekenis. *"Ik zie er nog steeds erg tegen op om heen te gaan. Ik hoef er gelukkig niet langs."* Naar het graf gaat mevrouw Zwaan vaker, maar ook dit is in de loop der jaren minder geworden. Ze gaat nu nog wanneer haar kinderen willen. Hoewel ze het monument niet bezoekt wil ze het liever niet weghalen. *"Het is toch zijn laatste plek."* Het monument mag vijf jaar blijven staan. Daarna moet opnieuw toestemming gevraagd worden voor een nieuwe periode van vijf jaar.

Publiek of privaat?

Hoewel er nu een kruis staat wilde mevrouw Zwaan in eerste instantie een steen met een klein naamplaatje plaatsen. Toen ze hier een aanvraag voor indiende wilde de provincie dat het een kruis werd. Dit zou veiliger zijn voor het verkeer. Dat hout een 'botsvriendelijker' materiaal is dan steen mag duidelijk zijn. Waarom het een kruis moest worden is echter niet duidelijk.

Mevrouw Zwaan omschrijft de plek als: "Ons plekje." Dit is ook de reden dat ze de namen van zichzelf en haar kinderen op het kruisje heeft gezet. *"Onze namen wilde ik er persé op hebben. Hij is een stukje van ons, maar wij horen ook bij hem."* Ze ziet de plek dan ook als een persoonlijke plaats.

Toch is dit een plek die nauwelijks meer een functie lijkt te hebben voor de nabestaanden. Het graf is vanaf het begin al een belangrijker plek geweest. Van alle interviews in dit hoofdstuk is dit één van de weinige monumenten die niet of nauwelijks door de nabestaanden bezocht wordt. De reden hiervoor kan een puur persoonlijke zijn. De ene persoon verwerkt de dood van een geliefde anders dan de andere. De leeftijd van het slachtoffer is een andere mogelijke verklaring. Vrijwel alle in dit hoofdstuk beschreven bermmonumenten zijn opgericht door ouders voor hun overleden kind. Het monument voor Anne Zwaan is opgericht door zijn vrouw. Het is moeilijk en misschien wel onmogelijk om het ene verlies en verdriet met het andere te vergelijken. Toch is misschien het verliezen van een kind dramatischer dan het verliezen van een echtgenoot. Misschien dat dit ook invloed heeft op hoe met de plek van het ongeluk wordt omgegaan. Hieraan zal in het volgende hoofdstuk meer aandacht geschonken worden.

Case 13: Robbie Jongsma

Robbie (20) reed langs het Apeldoorns Kanaal toen hij, samen met zijn vriend die achter het stuur zat, in botsing kwam met een tegenligger. Hoe het ongeluk heeft kunnen gebeuren is niet precies bekend geworden. Waarschijnlijk heeft de bestuurder de snelheid van de tegenligger verkeerd ingeschat toen hij linksaf wilde slaan. Robbie overleefde het ongeluk niet. Zijn vriend overleefde het wel maar hield een hersenbeschadiging over. Na enkele weken ontstond het idee bij Robbie's ouders om een monument op te richten (afbeelding 14). Ik sprak hierover met dhr. en mevrouw Jongsma.

Afbeelding 14: Bermmonument voor Robbie Jongsma

Betekeningen

Zoals vaak gebeurt na verkeersongelukken gingen veel mensen naar de plaats van het ongeluk om bloemen te leggen. Op oudejaarsdag gingen vrienden van Robbie naar de plaats van het ongeluk en plaatsten een vuurkorf. Ook staken ze vuurwerk af. Meneer Jongsma zegt hierover: *“Dus dat werd best wel rommelig. Dode bloemen enzo. Toen werden we opgebeld door de wegbeheerder of het goed was als zij de boel op zouden ruimen. Er mocht wel een monumentje staan als we dat zouden willen. We hadden er zelf al wel aan gedacht. Dat was dus eigenlijk zijn voorstel.”* In eerste instantie ontstond dus een spontane herdenkingsplek die eenmaal zelfs door meer dan honderd mensen tegelijk bezocht werd voor een herdenking. Een paar maanden na het ongeluk is het monument geplaatst. Robbie's moeder legt uit waarom besloten is om een monument te plaatsen: *“Hier is Robbie overleden. Hier is hij voor het laatst geweest, dit is zijn plekje. (...) Ik denk dat het ook voor vrienden heel belangrijk is. (...) En je hebt ook het gevoel dat je iets voor hem doet. Je wil zo graag nog meer voor hem doen”* Dhr. Jongsma bevestigt dit: *“Je doet het voor hem en ook een beetje voor jezelf. Voor je gevoel natuurlijk.”* Later

vertelt ze nog: *“De vader van mijn man is er deze week nog op de fiets heengegaan. Hij heeft er heel lang aan de overkant gezeten. Hij vindt het fijn om daar te zitten.”*

De vriend van Robbie die de auto bestuurde toen het ongeluk gebeurde onderhoudt het monument. Volgens Robbie's ouders is dit voor hem een manier om wat terug te doen voor Robbie. Voor hem is het monument dan ook belangrijker dan het graf. Dhr. en mevrouw Jongsma gaan vaker naar het graf dan naar het monument. Dat het monument vlak langs de weg staat en je er niet rustig en veilig kan staan speelt ook mee. Mevrouw Jongsma zegt hierover: *“Bij het kerkhof heb ik echt het idee: daar ligt ie. Daar is zijn lichaam. Dan heb je het gevoel dat je echt bij hem bent. De plek van het ongeluk is meer: daar heeft hij voor het laatst geleefd. Misschien ziet ie het van boven wel.”* Robbie's vrienden gaan zowel naar het graf als naar het monument.

De keuze voor een steen was snel gemaakt. Het moest geen opvallende steen worden. De tekst op de steen werd in overleg met Robbie's vriendin en de ouders van Robbie's vriend gemaakt. Het plaatsen van een monument helpt ook bij de verwerking. *“Het moment dat hij geplaatst werd was ook voor ons iets van: weer iets afgesloten.”* Dhr. Jongsma vult aan: *“Je bent er mee bezig, je moet de steen uitzoeken. Dat deed me wel goed, om voor hem bezig te zijn. Dat helpt wel mee in de verwerking. (...) Je moet het schoonmaken, bloemetjes neerzetten. Je hebt toch het gevoel dat je dat voor hem kan doen.”* Na het oprichten van het monument lijkt ook de betekenis van de plek te zijn veranderd. *“Eerst haatte ik die weg langs het kanaal. Nu ben ik (mevrouw Jongsma) het als zijn plekje gaan zien.”*

Publiek of privaat?

Toen de familie Jongsma een vergunning aanvraag voor een monument voor Robbie stelde gemeente Apeldoorn in eerste instantie voor, het aan de overkant van het kanaal te plaatsen. *“Maar daar is het niet gebeurd. Dat wilden we niet. Daar deden ze ook niet moeilijk over. Toen mochten we het gewoon op de plaats neerzetten. Daar is het gebeurd en daar hoort het.”* Hoewel het gras om het monument keurig gemaaid is, is het monument pas zichtbaar wanneer je het haast bent gepasseerd. Het monument staat tussen de weg en het kanaal in. Men was vooral in het begin bang dat iemand het in het kanaal zou gooien. Dit is gelukkig niet gebeurd. Beide ouders zijn zich er van bewust dat het monument in de openbare ruimte staat. Zij zien het dan ook als een openbare plaats. *“Iedereen mag er komen.”*

Hoe lang het monument nog blijft staan weten de nabestaanden niet. Er is een vergunning afgegeven voor vijf jaar. *“Ik (dhr. Jongsma) was eigenlijk niet van plan om het na 5 jaar weg te halen, maar hoe het dan verder gaat weet ik niet. Ik vind eigenlijk dat het zou moeten blijven staan.”* Mevrouw Jongsma vult aan: *“Misschien heb je zelf wel zoiets van: er komt niemand meer. Dan haal ik het net zo lief weg en leg het in de tuin neer.”* De steen ligt volgens beide ouders niet in de weg. Niemand heeft er dus last van.

In Apeldoorn zijn een aantal nabestaanden van verkeersslachtoffers bezig met de oprichting van een gezamenlijk monument voor verkeersslachtoffers. Dhr. en mevrouw Jongsma hebben hier niets mee. De plek langs het kanaal is voor hen 'het plekje'. Naar een centraal monument zouden ze dan ook niet toe gaan.

Het bermmonument voor Robbie Jongsma is opgericht als plekje voor Robbie en zijn familie en vrienden. Het waarschuwen van andere weggebruikers is geen reden voor oprichting geweest. Dat het dit effect kan hebben beseft men wel. Hoewel het monument is opgericht als persoonlijke herdenkingsplek en beschreven wordt als 'zijn plekje' vinden de ouders het toch een openbare plek. *“Het is een plek voor iedereen.”*

Case 14: Nico Elshof

Nico (15) werd op 19 mei 1999 aangereden toen hij op zijn fiets op weg was naar zijn school in Zutphen. Klasgenoten stelden voor om een monument op te richten. Samen met Nico's ouders en broer richtten zij uiteindelijk een monument op (afbeelding 15).

Afbeelding 15: Bermmonument voor Nico Elshof

Betekeningen

Nico's bermmonument heeft twee functies. De eerste functie is het gedenken van Nico. Naast het monument heeft de familie Elshof nog twee herdenkingsplaatsen voor Nico: de urn op de begraafplaats en een plaats in huis met kaarsen en een foto van Nico. Deze drie plaatsen verschillen wel van elkaar, zo vertellen Nico's ouders. Bij het monument overheerst woede en verdriet om de manier waarop Nico om het leven is gekomen. Op het urnenveldje hebben ze juist een gevoel van rust. Zij zijn dan ook liever bij de urn dan bij het monument. In de weken na het ongeluk bezochten dhr. en mevrouw Elshof de plaats van het ongeluk wel twee keer in de week. Nu is dat nog ongeveer twee keer in de maand. Naar het urnenveldje gaan ze vrijwel iedere week. De herdenkingsplek in huis is vooral voor Nico's moeder belangrijk.

De tweede functie van het monument is een waarschuwingfunctie. Deze waarschuwing komt tot uitdrukking door onderstaand bordje (Afbeelding 16). Nico's ouders vertellen dat ze het verschrikkelijk zouden vinden als ze het monument weg zouden moeten halen, tenzij het voor het verbeteren van de verkeerssituatie zou zijn. Het monument vormt dus zes jaar na het ongeluk nog steeds een belangrijke plek.

Afbeelding 16: Tekst bij Nico's bermmonument

Publiek of privaat?

De meeste bermmonumenten staan langs wegen die onderhouden worden door het rijk, de provincie of gemeente. Nico's monument staat op grond die eigendom is van Natuurmonumenten. Het plaatsen van het monument heeft geen problemen opgeleverd. Wel vroeg Natuurmonumenten na een jaar of de vormgeving aangepast kon worden zodat het monument beter in de omgeving past.

Het monument vormt een herdenkingsplek voor vrienden en familie van Nico. Ook wandelaars en fietsers die het monument passeren bekijken het, zo verteld mevrouw Elshof. Het monument vormt daardoor niet alleen een private plek. Door het bordje dat familie en vrienden bij het monument plaatsten krijgt het monument een publiek karakter. De tekst informeert voorbijgangers over wat op deze plek is gebeurd. Opvallend is dat niet alleen Nico, maar ook alle andere verkeersslachtoffers herdacht worden. Het bermmonument voor Nico is daarom een publieke plaats. Een publieke plaats met een speciale betekenis voor Nico's vrienden en familie.

Case 15: Esther

Tijdens stormachtig weer, bij het invoegen op de snelweg, kwam Esther (25) in botsing met de vangrail. De oorzaak van het ongeluk is nooit bekend geworden. Drie weken later bezochten haar ouders de plek van het ongeluk en besloten een monument op te richten (afbeelding 17).

Afbeelding 17: Bermmonument voor Esther

Betekeningen

Het monument voor Esther staat ongeveer acht meter van de weg vandaan en staat dus niet precies op de plaats waar het ongeluk gebeurd is. De ouders van Esther hebben dit bewust gedaan, zo vertellen ze. Het moest een rustige plek worden die niet zichtbaar is vanaf de weg. Het monument is dan ook bedoeld als gedenkplek en niet als waarschuwing aan passanten. Het ongeluk gebeurde niet vlak bij de woonplaats van Esthers ouders. Beide ouders geven aan dat ze het belangrijk vonden om de plek van het ongeval te zien, zodat deze plek niet abstract bleef. Ze bezoeken het monument ongeveer twee keer per jaar.

Het graf van Esther, dat zich in de woonplaats van haar ouders bevindt, is vele malen belangrijker dan het bermmonument. Haar ouders bezoeken het graf dan ook twee tot drie keer per week. Ondanks het geringe aantal keren dat Esthers ouders het monument bezoeken denken ze het toch te vervangen wanneer het hout begint te vergaan. Langs de snelweg is niet meer te zien waar het ongeluk gebeurd is. Het monument vormt een concrete en zichtbare herdenkingsplaats en heeft op die manier een rol gespeeld bij de verwerking van het ongeluk.

Publiek of privaat?

Het monument voor Esther is bewust op grote afstand van de weg gezet en haar ouders vertellen dat het bedoeld is als persoonlijke gedenkplek. Het monument voor Esther vormt hierdoor duidelijk een private plaats.

Case 16: Emmy

Emmy kwam, door te hoge snelheid en alcoholgebruik van de bestuurder van de auto waarin zij zat, in botsing met een boom. Zij overleed aan haar verwondingen.

Afbeelding 18: Bermmonument voor Emmy

Betekeningen

Het bermmonument van Emmy bestaat uit een witte steen met naam en geboortedatum en is voor passanten moeilijk te zien (afbeelding 18). De vader van Emmy geeft aan dat hij in eerste instantie geen behoefte had aan een monument op de plaats van het ongeluk, omdat deze plek slechts gevoelens van woede en machteloosheid oproept. Hij heeft besloten dit monument op te richten omdat hij de plek altijd passeert wanneer hij de begraafplaats bezoekt.

Door het oprichten van dit bermmonument wordt de plek een gedenkplek en niet alleen een plek van woede en machteloosheid. Het monument is niet opgericht met de bedoeling een waarschuwing te zijn voor andere weggebruikers. Het is een plek die bedoeld is voor persoonlijke verwerking.

Een bezoek aan het graf wordt gecombineerd met een bezoek aan het monument. Dit gebeurt één á twee maal per maand. De vader van Emmy geeft aan dat het graf belangrijker is dan het bermmonument. De reden hiervoor is dat het graf de plek is waar haar lichaam ligt.

Dit monument vormt een private plaats. Het is opgericht voor persoonlijke verwerking en heeft geen waarschuwende functie. Het is ook zodanig vormgegeven dat het niet goed zichtbaar is voor andere weggebruikers.

Hoofdstuk 4: Betekenissen

4.1 Inleiding

Bermen langs de weg hebben over het algemeen geen betekenis. Ze vallen niet van elkaar te onderscheiden. Bermen vallen dan ook onder 'ruimte' in plaats van 'plek' of 'plaats'. 'Ruimte' onderscheidt zich van 'plaats' door het ontbreken van betekenis (Cresswell 2004). Wanneer mensen betekenis toekennen aan 'ruimte', door er bijvoorbeeld een naam aan te geven, verandert het in een plaats. Dit is ook het geval langs de weg. Op het moment dat een ongeluk gebeurt, krijgt een plaats langs de weg betekenis. Een voorheen willekeurige berm, boom of lantaarnpaal verandert dan van een betekenisloze ruimte in een betekenisvolle plaats.

In het bijzonder bij een dodelijk ongeval krijgt de plaats een sterke betekenis. Voor de nabestaanden wordt dit de plaats waar hun vriend of familielid gestorven is. De tekenen van het ongeluk markeren vlak na het ongeval de plaats. Dit kunnen onderdelen van fiets, auto of persoonlijke eigendommen van het slachtoffer zijn. De politie verzamelt deze bewijsstukken en ruimt de plek op. Zoals respondent 1 zegt: *"Als je naar die plek toegaat dan is het net alsof er helemaal niets gebeurd is."* Op dat moment lijkt de plaats weer ontdaan te zijn van betekenis. Voorbijgangers, die niet weten wat er gebeurd is, zullen de plek dus niet als een betekenisvolle plaats zien. Toch blijft het voor de nabestaanden de plek waar zij iemand verloren hebben. Een plaats met betekenis dus. Vaak markeren bloemen nog wekenlang de plaats van het ongeval. Maar bloemen zijn tijdelijk. Een bermmonument markeert de plaats van het ongeval en maakt van de anonieme berm opnieuw een voor iedereen zichtbare plaats.

Maar waarom willen nabestaanden deze plek, waaraan verschrikkelijke herinneringen kleven, in stand houden? Willen zij andere weggebruikers waarschuwen voor de gevaren van het verkeer? Vormt het een concrete herinneringsplaats aan de overledene? Heeft het misschien dezelfde betekenis als een graf? Wie richten monumenten op en voor wie doen zij dat? Welke rol spelen religie, de aard van het ongeval en leeftijd- en geslachtskenmerken hierin? Door het beantwoorden van deze vragen moet duidelijk worden welke betekenissen oprichters toekennen aan bermmonumenten. De interviews die in hoofdstuk 3 zijn beschreven vormen hiervoor de basis. Indien mogelijk zal worden verwezen naar voorbeelden uit dat hoofdstuk. De overige monumenten die tijdens dit onderzoek in kaart gebracht zijn, worden gebruikt om een zo goed mogelijk antwoord te geven op de hierboven gestelde onderzoeksvragen.

4.2 Wie richt op voor wie?

4.2.1 Leeftijd en geslacht

"The age/gender group most at risk of road death, and those most memorialised, are young men (Hartig & Dunn 1998, p.5)". Dat jonge mannen de meest risicovolle groep zijn, geldt niet alleen in Australië maar ook in Nederland. Van de 5275 mensen die in de jaren 2000 t/m 2004 in het verkeer om het leven kwamen vallen 900 in de categorie 'mannen tussen de 20 en 30 jaar'. Mannen in het algemeen vormen de grootste risicogroep. 74% van de verkeersslachtoffers in de periode 2000 t/m 2004 was man (CBS 2000-2004). De jaren hiervoor geven een zelfde beeld. Het is echter de vraag of voor jonge mannen relatief meer monumenten worden opgericht.

Van de 98 monumenten die de basis vormen voor dit onderzoek is van 74 slachtoffers het geslacht bekend. Hiervan zijn 60 man en 14 vrouw, oftewel 81% is man. Dit lijkt ongeveer overeen te komen met het aantal mannelijke slachtoffers (74%). Op het eerste gezicht lijkt er dan ook geen verband te zijn tussen het oprichten van een bermmonument en geslacht van het slachtoffer.

Het is ook de vraag of leeftijd een rol speelt. Worden jonge mannen vaker herdacht in de vorm van een bermmonument dan andere groepen, zoals Hartig en Dunn (1998) beweren? Door middel van een logistische regressie moet duidelijk worden of er een verband is tussen leeftijd, geslacht en de aanwezigheid van een monument. Tabel 3 geeft de SPSS uitkomst van deze statistische toets weer.

Tabel 3: Logistische regressie

		B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
Step 1(a)	leeftijd	-,075	,015	26,455	1	,000	,928
	geslacht	-,522	,454	1,320	1	,251	,594
	Constant	-2,649	,373	50,510	1	,000	,071

a Variable(s) entered on step 1: leeftijd, geslacht.

Het wel of niet aanwezig zijn van een monument vormt de afhankelijke variabele. Leeftijd en geslacht vormen de onafhankelijke, verklarende, variabelen. Geslacht blijkt met een P-waarde van 0,251 niet van significante invloed te zijn op de aanwezigheid van een monument. Leeftijd ($P < 0,00$) daarentegen, heeft wel significante invloed. Er blijkt een negatief verband te zijn tussen leeftijd en de aanwezigheid van een monument ($B = -0,075$). De waarde van $\text{Exp}(B)$ is 0,928 voor leeftijd. Hieruit volgt dat de kans op een monument afneemt wanneer de leeftijd stijgt. Wanneer de leeftijd met een jaar toeneemt, neemt de kans op een monument met 7,2% af ($1 - \text{Exp}(B)$). Deze analyse gaat uit van de veronderstelling dat er een logistisch verband is tussen leeftijd en het voorkomen van een monument. Het is de vraag of dit zo is. Het zou kunnen dat de kans op een monument bij zeer jonge kinderen klein is, om vervolgens toe te nemen voordat de kans weer afneemt. Er zou dan niet meteen vanaf het eerste levensjaar een logistisch verband zijn.

Hoewel de invloed van leeftijd op het oprichten van een monument niet significant is, kan wel een vermoeden worden uitgesproken naar aanleiding van de uitkomst van de regressie. De waarde bij $\text{Exp}(B)$ geeft aan dat de kans om een monument te krijgen voor een vrouw 40% kleiner is dan voor een man ($1 - \text{Exp}(B)$). Er is echter een kans van 25% dat deze uitkomst toeval is. De bewering van Hartig en Dunn (1998), dat vooral jonge mannen een monument krijgen kan dus niet worden verworpen. Toch doet de B-waarde ($-0,522$) vermoeden dat dit niet het geval is en dat voor vrouwen even snel een monument wordt opgericht als voor mannen. Dit vermoeden wordt versterkt doordat de macho-cultuur, die volgens Hartig en Dunn ten grondslag ligt aan het oprichten van monumenten voor jonge mannen, grotendeels lijkt te ontbreken in Nederland. Onder de in hoofdstuk 3 besproken monumenten is slechts in één geval sprake van iets dat een uiting van macho-cultuur genoemd kan worden (case 4).

Tabel 4: Aantal verkeersdoden en monumenten naar leeftijd

Leeftijd	Aantal doden 2000-2004	Aantal gevonden monumenten
0-15	250	2
15-20	580	16
20-30	1101	21
30-40	748	2
40-50	592	1
50-60	514	0
60-70	445	0
70-80	567	0
80+	478	0

Centraal Bureau voor de Statistiek 2000-2004

De logistische regressie en tabel 4 laten zien dat bermmonumenten voornamelijk voor jonge mensen worden opgericht. Toch speelt de leeftijd van het slachtoffer een bescheiden rol. Veel belangrijker is het feit dat van jonge mensen de ouders vaak nog in leven zijn. Deze ouders verliezen hun kind, iets dat een aantal respondenten beschrijft als: 'onnatuurlijk' of 'dit is niet de goede volgorde'. Hiermee bedoelen ze dat een ouder eerder zou moeten sterven dan het kind en niet andersom. Alle respondenten zien het verlies van een kind als één van de ergste, zo niet het ergste, dat een ouder kan overkomen. De dood van een kind brengt dan ook heel andere reacties teweeg dan de dood van een ouder iemand. Vrijwel alle respondenten geven aan dat zij waarschijnlijk anders zouden handelen en geen monument zouden oprichten wanneer een ouder iemand zou overlijden. Dit verklaart het gevonden verband tussen leeftijd en het ontstaan van een gedenksteen.

4.2.2 Namen

Kijkend naar de namen die horen bij de gevonden bermmonumenten valt één ding op. Namen als: Nico, Barry, Patrick, Ruben, Jan, Esther en Daniël komen voor op monumenten. Namen met een niet-Nederlandse achtergrond komen vrijwel niet voor. Ook de achternamen van de slachtoffers (wanneer beschikbaar) zijn van Nederlandse afkomst. Allochtone Nederlanders, of Nederlanders met ouders of grootouders van buitenlandse afkomst, lijken geen monumenten op te richten. Hierbij moet wel worden opgemerkt dat de gevonden monumenten zich voornamelijk buiten de randstad bevonden. In de randstad, waar Nederlanders met een immigrantenverleden een groter aandeel van de bevolking vormen, is dit beeld wellicht anders. Toch is het iets dat ook Hartig en Dunn (1998) opviel. De meerderheid van de slachtoffers in hun onderzoek had anglo-australische namen.

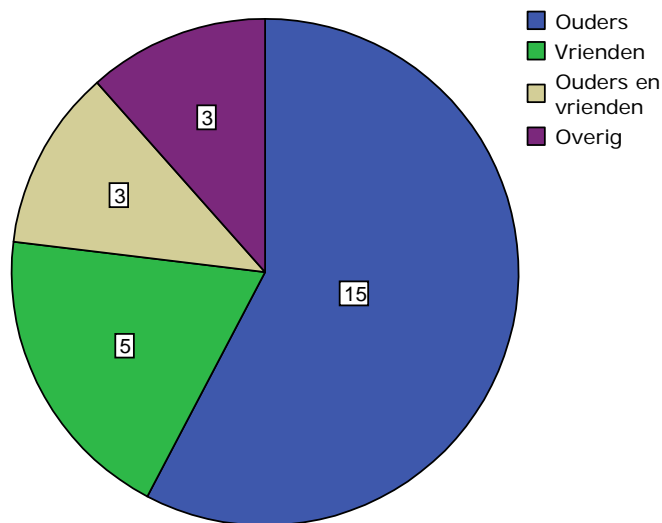
4.2.3 De aard van het ongeluk

Al in het eerste interview kwam de vraag aan de orde of schuldvraag een rol speelt bij de overweging om wel of niet een monument op te richten. De betreffende respondent dacht dat dit bij iemand die zelf schuldig was aan het ongeluk minder snel zou gebeuren. Het is de vraag of dit echt zo is. Worden bermmonumenten alleen (of voornamelijk) opgericht voor mensen die geen schuld hadden aan het ongeluk? Dit is lastig te onderzoeken omdat personen die geen monument hebben, niet zijn opgenomen in het onderzoek. In vijf van de zeventien cases is geen buitenstaander als schuldige aan te wijzen en is de overledene om het leven gekomen door een eigen fout. Het grootste deel van de monumenten wordt dus opgericht voor 'onschuldige' slachtoffers. Toch is het moeilijk om hieraan conclusies te verbinden. Het is niet bekend hoe de verdeling schuldig/onschuldig is onder verkeersslachtoffers. Het kan dus zijn dat 'schuldigen' een ongeluk vaker overleven dan 'onschuldigen' hoewel dit niet aannemelijk is.

4.2.4 Oprichters

Nu duidelijk is voor wie monumenten worden opgericht kan de aandacht verplaatst worden naar de oprichters ervan. Met andere woorden: wie richten bermmonumenten op? Figuur 1 laat zien dat ouders en vrienden van het slachtoffer vaak het monument op richten. Ouders vormen hierbij veruit de grootste groep. Onder overig vallen andere familieleden zoals echtgenoten of kinderen en collega's. In paragraaf 4.3.2 wordt ingegaan op hoe monumenten verschillen wanneer ouders of vrienden het monument oprichten.

Figuur 1: Oprichters

4.3 Motieven voor oprichting

Waarom houden nabestaanden de plaats waar een dierbare is overleden in stand? En waarom is het aantal bermmonumenten de laatste jaren toegenomen?

4.3.1 Algemene motieven

Wetenschappers kunnen nog steeds niet met zekerheid zeggen waarom bermmonumenten worden opgericht (Clark & Franzmann 2006). Of het aantal monumenten de laatste jaren is toegenomen valt ook niet met zekerheid te zeggen. Van de gevonden monumenten is het grootste deel opgericht voor ongevallen rond het jaar 2000. Het jaar 2002 vormt de grootste groep. In het licht van deze gegevens kunnen bermmonumenten worden gezien als een fenomeen van de laatste tien jaar. Het is echter ook mogelijk dat de levensduur van de meeste monumenten niet langer is dan tien jaar en dat daarom geen oudere monumenten worden gevonden. De aandacht ervoor is in ieder geval wel toegenomen en het lijkt algemeen aanvaard dat 'je ze steeds meer ziet'. Ook in de literatuur wordt aangenomen dat het aantal monumenten toeneemt (Reid & Reid 2001; Hartig & Dunn 1998; Ross 1998). In Nederland komt het woord 'bermmonument' pas sinds oktober 2005 in het woordenboek voor (Van Dale, 14^e editie). Gezien deze feiten moet er vanuit gegaan worden dat bermmonumenten ook in Nederland een relatief nieuw fenomeen zijn.

De toename van het aantal bermmonumenten kan gezien worden in het licht van ontkerkelijking en postmodernisme (Clark & Franzmann 2006). Van oudsher zijn rituelen rondom de dood georganiseerd vanuit de kerk. Deze rituelen, die vroeger vanzelfsprekend waren, worden niet meer gezien als de enige manier om met de dood om te gaan. De postmoderne mens kan dit op zijn of haar eigen manier doen. Door de toegenomen ontkerkelijking is de belangstelling voor kerkelijke (of christelijke) rituelen afgenomen. Bij het zoeken naar nieuwe rituelen speelt globalisatie een rol. Door globale media en toegenomen mobiliteit komen mensen steeds meer in aanraking met andere culturen. In het zuiden van Europa en in Mexico zijn bermmonumenten een veel voorkomend verschijnsel langs de weg. Bermmonumenten kunnen gezien worden als een ritueel dat is overgenomen van deze culturen (Clark & Cheshire 2003–2004). Zij vullen het gat dat ontstaan is door het wegvallen van traditionele (kerkelijke) rituelen (Clark & Franzmann 2006).

Dat de dood uit de hedendaagse samenleving is verdwenen vormt een andere mogelijke reden voor de opkomst van bermmonumenten. Begravenissen zijn soberder geworden en rouwrituelen spelen zich minder in de openbaarheid af. Openlijk rouwen is ongewoon

geworden. Bermmonumenten vormen hier een reactie op en brengen rouw en dood weer terug in de openbaarheid (Clark & Franzmann 2006; Everett 2002).

De toegenomen populariteit van crematie in verhouding tot begraven zou ook van belang kunnen zijn. Wanneer een overledene gecremeerd wordt, hebben de nabestaanden vaak geen persoonlijke plek, zoals een graf, om te bezoeken. *“Cremation excludes a pilgrimage.”* (Aries 1974, p. 91) Een bermmonument zou dit gat opvullen (Hartig & Dunn 1998; Verhovek 2000; Clark & Franzmann 2006).

4.3.2 Individuele motieven

Bovenstaande argumenten gelden wellicht voor het verschijnsel bermmonumenten in het algemeen. Toch zal een oprichter niet denken dat zijn monument ‘traditionele rouwrituelen vervangt’ of dat het ‘een poging is om rouw terug in de openbaarheid te brengen’. Er moet dan ook onderscheid gemaakt worden tussen de persoonlijke motieven van oprichters en redenen voor het ontstaan van bermmonumenten in zijn algemeenheid. Het onderscheid tussen motieven voor oprichting, betekenissen en functies van bermmonumenten is moeilijk te maken. Wat hier ‘motieven’ wordt genoemd kan dus ook beschouwd worden als ‘betekenissen’ en ‘functies’.

Wanneer het gaat over de betekenissen van bermmonumenten en beweegredenen van oprichters is het volgende van belang. Bij de meeste ongelukken ontstaat direct na het ongeluk een spontane herdenkingsplek waar bloemen worden neergelegd. Soms worden briefjes aan het slachtoffer geschreven en kaarsjes en knuffels neergelegd. Na verloop van tijd kunnen drie dingen gebeuren:

1. De bloemen, kaarsjes en knuffels verdwijnen en hierbij verdwijnt ook de plek.
2. De spontaan ontstane plek wordt in stand gehouden doordat bij de bloemen een zelfgemaakt monument verschijnt. Dit monument blijft staan wanneer de bloemen verdwijnen.
3. De plek wordt in stand gehouden door een kruis of steen die later wordt geplaatst.

Er kan dus onderscheid worden gemaakt tussen twee soorten monumenten: spontaan ontstane monumenten en meer permanente, geplande, monumenten. De eerste soort wordt vaak kort na het ongeluk opgericht door vrienden van het slachtoffer (cases 3,4,6,11). De tweede soort heeft een blijvender karakter en wordt langere tijd na het ongeluk geplaatst (cases 1,5,7,8,10,12,13,14). Tabel 5 geeft de eigenschappen van beide soorten weer.

Tabel 5: Spontane en geplande herdenking

	Spontane herdenking	Geplande herdenking
Oprichter	Vrienden	Ouders
Vergunning aangevraagd	Nee	Ja
Karakter	Tijdelijk	Blijvend
Constructie	Zelf gemaakt	Laten maken
Tijdstip oprichting	Direct na ongeluk	Enkele maanden na ongeluk

Spontaan ontstane herdenkingsplekken kunnen veranderen in meer permanente plaatsen (case 2 en 3). Het kan ook zijn dat een spontaan ontstane plaats in de loop der tijd qua vormgeving verandert maar dat het karakter van de plek onveranderd blijft. Case 4 vormt hier een goed voorbeeld van. Een andere mogelijkheid is dat het monument verdwijnt of weggehaald wordt. De kans hierop is bij geplande herdenking kleiner door het blijvende karakter van de plek en de duurzamere materialen die gebruikt worden. De meeste respondenten zeggen dat zij hun monument nog vele jaren willen laten staan. Hoe lang ze echter in de praktijk blijven staan moet worden onderzocht door meerdere monumenten jarenlang te volgen.

Maar wat zijn nu de belangrijkste redenen voor het oprichten van een monument? Tabel 6 geeft de uit de interviews naar voren gekomen motieven weer.

Tabel 6: Motieven voor oprichting

Motief	Aantal	Percentage
Herdenken/herinneren	13	40%
Plek markeren	5	16%
Verwerking	5	16%
Waarschuwen/aanklacht	9	28%
Totaal	32	100%

Herdenken en herinneren zijn hier samengevoegd. Hoewel er in normaal taalgebruik een verschil is tussen herinneren en herdenken is de betekenis in dit geval hetzelfde. Het gaat om de herinnering aan de overleden persoon. Dit heeft grotendeels dezelfde strekking als het herdenken van de persoon. Het monument is in deze gevallen opgericht ter nagedachtenis aan het slachtoffer. Het herdenken of herinneren van het slachtoffer is de belangrijkste reden om een monument op te richten. Vrijwel elke respondent had meerdere redenen om een monument op te richten. Bij acht van de zeventien nabestaanden is herdenken/herinneren de belangrijkste reden. Bij vier is dit het op één na belangrijkste motief.

Met 'plek markeren' wordt bedoeld: de plaats van het ongeval markeren zodat zichtbaar blijft wat op deze plek gebeurd is. Herinneren vormt eigenlijk ook een onderdeel van dit motief. Door de plaats van het ongeluk te markeren wil men zorgen dat niet vergeten wordt wat op deze plek is gebeurd. Het markeren van de plek is dus ook een vorm van het in stand houden van de herinnering aan het slachtoffer.

Waarschuwen lijkt ook een belangrijke reden te zijn. Toch is dit slechts van secundair belang bij de meeste oprichters. Bij slechts één oprichter is dit de primaire reden geweest (case 12). In veel gevallen is het waarschuwend element pas iets dat later mee is gaan spelen. De waarschuwend element die berrmonumenten kunnen hebben komt ook in de literatuur naar voren (Clark & Franzmann 2006; Everett 2002; Hartig & Dunn 1998). De waarschuwingen kunnen ook de vorm van protesten aannemen. Zoals een protest tegen het rijden onder invloed (Everett 2002). In slechts één geval noemt een respondent zijn monument een aanklacht tegen 'wat er gebeurd is' (case 7). In de interviews komt wel veel boosheid ten opzichte van de schuldige aan het ongeluk naar boven. Dit is vooral het geval wanneer de dader roekeloos of onder invloed van drank heeft gereden (cases 1,2,4,7,9,10,14). Al deze gedenktekens kunnen ook beschouwd worden als protesten tegen roekeloos rijden, de gevaren van het verkeer in het algemeen of specifiek tegen de verkeerssituatie rondom de plaats van het ongeluk.

4.3.3 De rol van crematie

"The recent and current popularity of cremation in the West may increase the tendency to divorce death from place even further by completely disposing of the mortal remains and reducing the likelihood of a continued physical connection between the mourners and the deceased. (Clark & Franzmann 2006, p. 593)" "Our son was cremated," explained Mrs. Blount when describing her feelings towards his roadside memorial. "That's all we have left of him" (Verhovek 2000, p. 12).

The trend towards cremation which often involves the ashes being placed behind a plaque on a brick wall, has meant that families no longer have a 'personalized space' to visit, as was available in a cemetery. The roadside memorial may fill this gap. (Hartig & Dunn 1998 p. 17)

Bovenstaande citaten doen vermoeden dat het begraven of cremieren van de overledene een rol speelt bij het wel of niet oprichten van een monument. Wanneer een slachtoffer gecremeerd is zou de behoefte aan een monument groter zijn dan wanneer hij of zij begraven wordt. Gezien deze vermoedens zou crematie, bij overledenen waarvoor een

bermmonument is opgericht, meer voor moeten komen dan begraven. Bij de 17 cases zijn 21 mensen om het leven gekomen. Hiervan zijn 7 personen gecremeerd en 13 personen begraven. Van 1 persoon is onbekend of zij begraven of gecremeerd is. Het aantal begrafenissen en crematies is ongeveer gelijk in Nederland. Hoewel het aantal te klein is om conclusies aan te verbinden is het toch opvallend dat waar je een meerderheid (of tenminste 50%) aan crematies zou verwachten, begraven een meerderheid vormt. Daar komt nog eens bij dat slechts 3 van de 7 gecremeerde slachtoffers zijn uitgestrooid. 3 personen hebben een plekje op de begraafplaats of op een urnenveldje. Van 1 persoon staat de urn bij de ouders in huis. De nabestaanden hebben in deze gevallen dus wel een 'personalized space' om te bezoeken. Dat de rol van plaatsen bij cremieren verdwijnt, is dus niet zo vanzelfsprekend als Clark en Franzmann (2006) en Hartig en Dunn (1998) vermoeden. De nabestaanden van de drie gecremeerde personen die wel uitgestrooid zijn geven aan dat het monument de rol van een grafmonument gedeeltelijk vervangt (cases 1,10,17).

De hypothese dat bermmonumenten de 'personalized space' vervangen die nabestaanden van gecremeerde overledenen missen wordt niet door dit onderzoek bevestigd. Het tegenovergestelde lijkt het geval te zijn: juist nabestaanden met een herinneringsplek (graf of urn) richten een bermmonument op. De hypothese zou dus omgedraaid kunnen worden: juist nabestaanden die een herdenkingsplek nodig hebben richten, naast de plek die ze al hebben, een bermmonument op. Het aantal respondenten is helaas te klein om het bestaan van een verband tussen bermmonumenten en cremieren of begraven aan te tonen.

4.3.4 De laatste rustplaats en het bermmonument

Van de 17 respondenten hebben op twee mensen na, allen een graf of urn voor hun zoon, dochter of vriend(in). Vrijwel iedereen heeft dus twee plaatsen om te bezoeken en de overledene te herdenken. Het is dan ook de vraag welke betekenis beide plaatsen hebben en welke functie ze hebben. Is dit voor beide plaatsen hetzelfde of zijn er verschillen?

Het belangrijkste verschil tussen het bermmonument en de laatste rustplaats ligt voor de hand: op de plaats van het ongeval is het leven geëindigd terwijl op de begraafplaats de fysieke overblijfselen van de overledene zijn. Bij 11 respondenten vormt het graf de belangrijkste herdenkingsplek. De reden hiervoor is dat hij of zij 'daar ligt/is'. Andere verklaringen die genoemd werden zijn: 'de ligging van het monument is te openbaar (case 11)' en 'aan die plaats kleven te veel nare herinneringen' (case 12).

Er zijn vier respondenten waarvoor het bermmonument de belangrijkste plaats vormt. Bij twee van de vier is de as van de overledene uitgestrooid en vormt het gedenkteken op de plaats van het ongeluk de enige concrete herdenkingsplek. Bij de overige twee is sprake van een uitzonderingssituatie. Het betreft de monumenten voor Daniël en Danny (case 4 en 5). Daniël kreeg in eerste instantie geen grafmonument. Hierdoor werd het bermmonument een belangrijke plek. Danny kreeg een monument in de plaats waar hij zijn hele leven had gewoond, maar werd begraven in de plaats waar zijn familie naar toe verhuisde. Hierdoor kreeg zijn bermmonument met name voor zijn broer en zus een sterkere betekenis dan het graf. In het algemeen geldt echter: wanneer zowel een graf/urn als een bermmonument aanwezig zijn, dan blijft de laatste rustplaats de belangrijkste plaats voor de nabestaanden.

4.4 Conclusies

Of bermmonumenten traditionele rouwrituelen met een religieuze oorsprong vervangen zoals Clark & Franzmann (2006) beweren, blijft onduidelijk. Dertien van de zeventien respondenten zijn niet religieus in de zin van 'naar de kerk gaan'. Van drie respondenten is het onbekend en slechts één gaf aan een religie te hebben (katholiek). Het is gevaarlijk om hieruit de conclusie te trekken dat bermmonumenten traditionele (religieuze) rituelen vervangen. Er zijn meer factoren die een rol spelen.

Één van deze factoren is het verdwijnen van de dood uit de samenleving. Bermmonumenten kunnen gezien worden als een poging om de dood terug in de openbaarheid te brengen. Ook globalisering van gebruiken uit andere culturen en postmodernisme spelen een rol. De verklaring voor de toename van het aantal bermmonumenten is waarschijnlijk een combinatie van al deze factoren. De toegenomen populariteit van cremen is echter geen verklaring voor de toename van het aantal monumenten. Leeftijd speelt een rol bij de overweging om wel of niet een monument op te richten. Jonge mensen krijgen eerder een monument dan ouderen. Geslacht speelt hierbij geen rol.

Bermmonumenten vormen herdenkingsplekken voor de nabestaanden van het slachtoffer. Herdenking of herinnering is de belangrijkste betekenis die oprichters toekennen aan hun monument. Een aantal oprichters doet het vooral voor zichzelf. Het vormt dan een manier om het verlies te verwerken. Het waarschuwen van passanten is van ondergeschikt belang. Pas na oprichting beseft men dat het monument ook een waarschuwende functie/betekenis kan hebben.

De gedenktekens worden voornamelijk opgericht door ouders voor hun overleden kind. Wanneer vrienden dit doen dan is het monument zelf gemaakt en heeft het een tijdelijk karakter. Of bermmonumenten publieke of private plaatsen vormen komt in het volgende hoofdstuk aan de orde.

Hoofdstuk 5: Publiek of privaat?

5.1 Inleiding

Dat plaatsen meerdere betekenissen hebben is algemeen geaccepteerd in de culturele geografie. Hoofdstuk 4 liet zien welke verschillende betekenissen bermmonumenten kunnen hebben. De focus lag hierbij op de door de oprichters toegekende betekenissen en functies. De belangrijkste zijn het herdenken of herinneren van het slachtoffer, het markeren van de plaats van het ongeval en het waarschuwen van andere weggebruikers. Omdat de meeste voorbijgangers de overleden persoon niet kenden, kunnen zij niet al deze betekenissen begrijpen. Het monument heeft een privé-betekenis die alleen de nabestaanden begrijpen. Toch staan bermmonumenten in de openbare ruimte. Het is dan ook de vraag of deze plaatsen publieke of private plaatsen vormen.

5.2 Eigenschappen van publieke en private ruimte

Publieke ruimte is, in de breedste zin van het woord, ruimte waar iedereen toegang toe heeft (Light & Smith 1998). Een plek is nooit volledig publiek of volledig privaat. Publiek en privaat liggen aan weerskanten van een continuüm waarop de ene plaats meer richting de publieke kant zal liggen dan de andere. Een trottoir is bijvoorbeeld meer publiek dan een park dat 's nachts kan worden afgesloten of waar personen de toegang toe geweigerd kan worden.

Publiek en privaat zijn geen eigenschappen van ruimte. Het zijn sociale constructies. Het zijn de uitingen van machtsverhoudingen in een bepaalde plaats (Light & Smith 1998). *"Publicity is the power of access. Privacy is the power of exclusion* (Light & Smith 1998, p. 125)". De macht om te bepalen wie wel en geen toegang heeft hangt samen met eigendom en financiering. De eigenaar van een plaats kan bepalen wie wel en geen toegang heeft. Ook de vormgeving van de plaats is hierbij van belang. Het mag duidelijk zijn dat een trottoir voor iedereen toegankelijk is. Bij een park met een afsluitbaar hek is het al eenvoudiger om mensen toegang te verlenen of buiten te sluiten. Op deze manier kan de vormgeving van een plek bijdragen aan het publieke of private karakter. Degene die de plaats of ruimte financiert kan ook macht uitoefenen over wie wel en geen toegang heeft. Deze vier elementen: toegang, eigendom, financiering en vormgeving, zijn ook van toepassing op bermmonumenten.

5.2.1 Eigendom

Het zal duidelijk zijn dat de eigenaar van een bermmonument de oprichter is. Toch is de eigenaar van de grond waarop het staat in de meeste gevallen de overheid. Deze tegenstelling werpt de vraag op welke eigenaar de macht heeft om toegang tot deze plaats te bepalen. De overheid heeft in theorie de macht om door middel van de politie mensen de toegang tot delen van de openbare ruimte te ontfemen. Toch zal dit in de praktijk niet vaak gebeuren.

Het plaatsen van voorwerpen langs de weg is in principe niet toegestaan. Het is vreemd dat mensen, die normaal gesproken de wet niet overtreden, iets illegaal plaatsen in de openbare ruimte. Volgens Clark en Franzmann (2006) ontfemen nabestaanden het recht om een monument op te richten aan drie dingen. Ten eerste speelt verdriet om het verlies van een dierbare een rol. Ten tweede speelt het geloof dat de overledene op de plek aanwezig is een rol. Het gevoel dat de plaats van het ongeluk een speciale plaats vormt is de derde factor waaraan nabestaanden rechten ontfemen.

Verdriet speelt ongetwijfeld een rol, zeker bij spontaan opgerichte monumenten (paragraaf 4.3.2). Door het plotselinge verlies kunnen nabestaanden niet bedenken dat het plaatsen van voorwerpen in de berm in principe verboden is. De eigenaar van de weg heeft hier over het algemeen begrip voor en gedoogd het monument. In een aantal gevallen zocht de wegbeheerder later contact met de nabestaanden om te overleggen over de vormgeving van het monument en over hoe lang het mag blijven staan (cases 3,4, en 9).

Bij gedenktekens die later worden opgericht, de geplande monumenten (paragraaf 4.3.2), geldt dit echter niet. Geplande herdenking kenmerkt zich dan ook door overleg met de eigenaar van de grond (de overheid). Het recht om een bermmonument op te richten wordt dan dus niet als vanzelfsprekend aangenomen. Uit geen van de interviews bleek dat 'het geloof dat de overledene aanwezig is', een rol speelt. Bij het graf lijkt dit eerder het geval te zijn. De plaats van het ongeluk werd omschreven als 'daar heeft hij/zij voor het laatst geleefd'. De begraafplaats werd beschreven als: 'dat is de plek waar hij/zij is/licht'. Het gevoel of geloof dat de overledene nog aanwezig is geldt dus eerder voor de begraafplaats dan voor de plaats van het ongeluk.

Nabestaanden hebben wel het gevoel dat de plaats van het ongeluk een speciale plaats vormt. De volgende citaten maken dit duidelijk: *"Hier leefde hij nog. Dat en dat heeft hij nog gezien. Daarom is het zo dierbaar die plek. Dat hij daar voor het laatste heeft gestaan."* (respondent 4) *"Dat is wel de plek waar het gebeurd is."* (respondent 5) *Voor mij is het een bijzondere plaats. (...) Voor mijn eigen beleving is dat de laatste plaats waar hij was."* (respondent 8).

Aan alle respondenten werd de vraag gesteld wat het voor hem of haar zou betekenen wanneer het monument verplaatst zou moeten worden. Uit de antwoorden op deze vraag werd veel duidelijk over het belang van de plek. *"Het gaat om die plek en niet ergens anders. Als het een kilometer verder zou staan, dat heeft geen enkele zin."* (respondent 3) *"Het eerste voorstel van de gemeente was om het aan de overkant te plaatsen. In verband met de veiligheid. Maar daar is het niet gebeurd. Dat wilden we niet. Daar deden ze ook niet moeilijk over. Toen mochten we het gewoon op de plaats neerzetten. Daar is het gebeurd en daar hoort het."* (respondent 13) Ook het verhaal van Danny (case 5) is illustratief voor het belang van de plek. Toen Danny's familie een plek op de begraafplaats kreeg om hun monument te plaatsen hebben zij dit geweigerd. Plaatsing op de plaats van het ongeluk, soms zelfs op de precieze plaats van overlijden, is belangrijk. Alleen dan wordt een monument voor de nabestaanden betekenisvol en zinvol.

Wanneer het eenmaal staat vinden veel oprichters het moeilijk om het monument weg te halen. Vijf respondenten geven zelfs aan het er niet bij te laten zitten wanneer de wegbeheerder zou vragen het monument weg te halen. Toch hebben nabestaanden, juridisch gezien, geen enkel recht om een gedenkteken te plaatsen. Zij beroepen zich op een moreel recht en ontlenen dit recht aan hun verdriet en het gevoel dat deze plaats voor hen meer betekent dan voor de eigenaar van de ruimte.

5.2.2 Toegankelijkheid

Bermmonumenten zijn meestal toegankelijk voor iedereen. Er zijn voorbeelden te noemen waarbij de politie herdenkingen bij een monument ondersteunde door het verkeer tijdelijk tegen te houden (case 6 en 13). In deze gevallen werd een publieke plaats afgesloten zodat nabestaanden het als een private plaats konden gebruiken. Toch zijn dit uitzonderingen die slechts één maal, vlak na het ongeval plaats vonden. Herdenkingen worden normaal gesproken niet toegestaan (zie paragraaf 2.3.1).

Toegankelijkheid heeft niet alleen betrekking op het wel of niet (fysiek) kunnen bezoeken van de plaats. De meeste weggebruikers, en dan met name automobilisten, zullen het bermmonument slechts zien en zullen niet stoppen om het te bezoeken. Zichtbaarheid kan gezien worden als een onderdeel van toegankelijkheid. Wanneer een monument niet zichtbaar is vanaf de weg, zal maar een beperkte groep, de oprichters en nabestaanden, de plek kennen. De toegankelijkheid voor anderen is dan bij voorbaat al nihil en het monument kan dan geen publieke functie hebben. De in dit onderzoek gevonden monumenten zijn echter allemaal zichtbaar voor passerende weggebruikers. Een uitzondering hierop vormt case 15. Dit monument is door de oprichters met opzet op grote afstand van de weg geplaatst. De vormgeving en ligging bepalen verder voor een deel de zichtbaarheid en daarmee ook de toegankelijkheid. Tenslotte moet nog worden opgemerkt dat er een kans is dat alleen de goed zichtbare monumenten zijn gevonden. Het is mogelijk dat een groot aantal, niet vanaf de weg zichtbare, monumenten niet is gevonden. Er zijn echter geen aanwijzingen dat dit het geval is.

Toegankelijkheid voor iedereen betekent dat ook mensen met kwade bedoelingen, toegang hebben tot het monument. Objecten in de openbare ruimte vormen regelmatig een doelwit voor vandalisme. Een aantal respondenten zegt hiervoor bang te zijn geweest. Een respondent geeft zelfs aan rekening gehouden te hebben met de vormgeving vanwege mogelijke vernielingen. Hoewel sommige gedenktekens op afgelegen plekken staan, waar 's avonds weinig sociale controle is, komt vandalisme vrijwel niet voor. Bermmonumenten worden door iedereen gerespecteerd en met rust gelaten.

5.2.3 Financiering

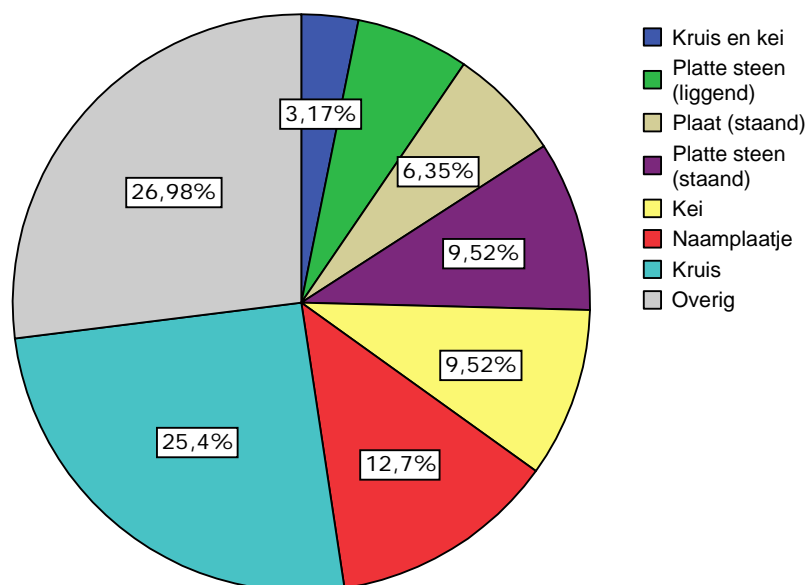
Wegbeheerders: rijk, provincie en gemeente, onderhouden de weg en de berm. Zij financieren dus in feite de ruimte waarin bermmonumenten geplaatst worden. De kosten voor het monument zelf zijn voor de oprichters. Ook brengen sommige wegbeheerders, bijvoorbeeld de provincie Groningen, leges en een jaarlijkse vergoeding voor het gebruik van de grond in rekening. De financiering van het monument zelf wordt gedaan door de oprichter. De ruimte rondom het gedenkteken wordt gefinancierd door de overheid.

5.2.4 Vormgeving

De vormgeving van een bermmonument is van belang om vast te stellen of het een publieke of private plaats vormt. Vormgeving is naast de locatie bepalend voor de zichtbaarheid van het monument. Ook is het bepalend voor de boodschap die het monument uitstraalt. De verscheidenheid aan monumenten langs de Nederlandse wegen is groot. Het voert hier te ver om de vormgeving uitgebreid te analyseren. Een beknopt overzicht zal moeten volstaan.

Bermmonumenten worden ook wel wegkruisjes genoemd. Vrijwel alle monumenten in "Roadside Crosses in Contemporary Memorial Culture" (Everett 2002) zijn kruizen. De door Clark en Franzmann (2006) gebruikte dataset van 430 monumenten in Australië en Nieuw Zeeland bestaat voor 92% uit kruizen.

Figuur 2: Vormgeving

Figuur 2 laat de vormgeving van monumenten in Nederland zien. Bijna 30% van de monumenten heeft de vorm van een kruis. Een opvallend verschil met de data van Everett (2002) en met de 92% uit Nieuw Zeeland en Australië. Het ontbreken van data uit het zuiden (katholieke deel) van Nederland kan dit verschil verklaren. Ook in Groot-

Brittannië wordt het kruis weinig aangetroffen in de berm (Excell 2005; Morrison 2005). Dit versterkt het vermoeden dat het ontbreken van het katholicisme een rol speelt. 25% bestaat uit een steen of kei met daarop de naam, geboortedatum, sterftedatum en soms een tekst of foto van de overledene. Ongeveer 20% bestaat uit een plaat, of plaatje met naam, geboorte- en sterftedatum.

De grote omvang van de categorie 'overig' (27%) laat zien hoe lastig het is om monumenten in te delen in categorieën. De diversiteit is groot. Onder 'overig' vallen bijvoorbeeld een monument in de vorm van een dobbelsteen, een emmer met een naam, een vlinder en een trottoirband met naam en overlijdensdatum. Afbeeldingen 19 t/m 22 laten voorbeelden zien van de belangrijkste categorieën.

Afbeelding 19: Kei

Afbeelding 20: Kruis

Afbeelding 21: Steen

Afbeelding 22: Staande plaat

Het mag duidelijk zijn dat het ene gedenkteken meer opvalt dan het andere. De staande monumenten zijn vaak al van afstand te zien terwijl een liggende steen of klein naamplaatje pas zichtbaar is van (zeer) dichtbij. Liggende stenen kunnen zelfs helemaal aan het oog worden onttrokken wanneer het gras in de berm hoog staat. Zoals eerder gezegd is de toegankelijkheid van slecht zichtbare monumenten klein. Ze zullen dan ook minder snel een waarschuwende functie hebben voor weggebruikers dan hun opvallende tegenhangers.

In hoeverre voorbijgangers begrijpen wat er op de plek waar het monument staat is gebeurd, hangt voor een groot deel af van de vormgeving. De informatie op het

monument speelt daarbij een grote rol. Dat op de plek waar een gedenkteken staat, iemand om het leven is gekomen zal bij elk monument duidelijk zijn. Op het grootste deel staan naam, geboorte- en sterfdatum van de overledene. Een voorbijganger weet dan iets over het geslacht en de leeftijd van het slachtoffer. Of deze persoon het slachtoffer is van een roekeloze automobilist of dat hij of zij dronken tegen een boom reed blijft onbekend. Soms staat op het monument een gedicht, tekst of foto. In dat geval worden de bedoelingen van de oprichter(s) duidelijker. Cases 7 en 14 vormen hier voorbeelden van. Deze monumenten bevatten een duidelijke boodschap voor voorbijgangers.

5.3 De oprichters

Zoals in hoofdstuk 4 beschreven werd, worden bermmonumenten vooral opgericht ter herdenking of herinnering aan het slachtoffer. Andere belangrijke motieven zijn 'verwerken' en 'de plek markeren'. 'De plek markeren' kan gezien worden als een publiek doel: 'iedereen mag zien wat hier gebeurd is'. De eerste twee motieven zijn echter persoonlijke, private, motieven. Toch zien slechts vijf van de zeventien geïnterviewde oprichters zijn of haar gedenkteken als een private plaats. De overige respondenten zien het als een plek 'waar iedereen mag komen'. Een publieke plek dus. Het waarschuwen van andere weggebruikers, een publieke functie, wordt wel door veel mensen genoemd als een bijkomende functie. Hoewel dit slechts in één geval de primaire reden van oprichting is, beseffen vrijwel alle oprichters dat een bermmonument een waarschuwende rol kan hebben.

Of oprichters hun monument zien als een publieke of private plek is ook terug te zien in de vormgeving. Respondenten die zeer duidelijk vertelden dat hun monument een publieke plek vormt hebben ook een monument dat dit duidelijk uitstraalt (cases 2,4,7,14). Het zijn monumenten met ofwel een opvallende vormgeving (cases 2 en 4), of ze hebben een tekst die gericht is aan voorbijgangers (cases 7 en 14). Hetzelfde geldt voor respondenten die hun monument als een private plek zien. Deze monumenten hebben een onopvallend uiterlijk of ze staan op een onopvallende plaats (cases 1,12,15,16).

5.4 De rol van de overheid

De overheid heeft als taak de openbare ruimte, de kant van de weg, toegankelijk en zo veilig mogelijk te houden. Bermmonumenten vormen een nieuwe en onvoorspelbare factor die deze taak lastig kan maken. Het is voor wegbeheerders moeilijk om gevaarlijk geplaatste monumenten te verwijderen gezien de gevoeligheid van het onderwerp. Nu het aantal gedenktekens toeneemt, stellen steeds meer gemeenten en provincies richtlijnen op. Het grootste deel van de wegbeheerders staat het plaatsen van een bermmonument toe of gedooft het. Een aantal overheden, waaronder de provincie Drenthe, is echter zeer terughoudend in het verlenen van toestemming. Dit is ook het geval in een aantal staten van de VS. Het voornaamste argument hiervoor is dat het weggebruikers zou afleiden van het verkeer (Ross 1998).

Een gemeente of provincie kan in een moeilijke situatie terecht komen wanneer monumenten worden toegestaan. Het verhaal van Danny (case 5) is hiervoor illustratief. Omwonenden klaagden over het monument. De gemeente werd vervolgens gedwongen partij te kiezen. Het gevolg was dat het monument moest verdwijnen. Het verbieden van bermmonumenten kan bovendien niet voorkomen dat ze geplaatst worden (Ross 1998). Goede regelgeving lijkt dan ook de beste mogelijkheid om conflicten te voorkomen. Overheden moeten wel zorgen dat de mogelijkheid om iets persoonlijks te plaatsen niet verdrongen wordt door te strakke richtlijnen.

5.5 Conclusies

Bermmonumenten staan in de openbare ruimte, maar hebben zowel publieke als private functies. Ze hebben betekenissen die voor buitenstaanders verborgen blijven. Passerende automobilisten ontvangen slechts in een flits een waarschuwing: kijk uit! Hier is iemand om het leven gekomen! Sommige automobilisten remmen zelfs automatisch af wanneer zij een bermmonument zien (Everett 2002). Een ieder die, te voet of per fiets, een monument passeert en even stopt om te kijken zal de betekenissen van het gedenkteken al beter begrijpen. Dankzij een naam of foto worden de betekenissen toegankelijker voor een buitenstaander. Een tekst die beschrijft wat er op die plek gebeurd is (cases 7 en 14) zorgt voor extra toegankelijkheid. De vormgeving speelt dus een belangrijke rol bij de mate van openbaarheid of privaatheid. Toch zal een buitenstaander altijd het gevoel houden dat hij of zij niet alles aan het monument begrepen heeft.

Een aantal oprichters vertelde hoe de manier waarop zij tegen bermmonumenten aankijken veranderd is door wat zij zelf meegemaakt hebben. Voordat zij hun kind verloren, zagen ze wel eens monumenten en dachten: "hier is iemand om het leven gekomen, voorzichtig doen." Dit is anders nu ze dit zelf hebben meegemaakt. Men kan zich nu voorstellen welk verdriet schuilgaat achter een bermmonument. Mensen die zelf iemand door een verkeersongeluk hebben verloren kunnen een groot deel van de betekenissen begrijpen.

Toch hebben alleen de oprichters volledige toegang tot de verborgen betekenissen van deze plaatsen. Het ene monument heeft een meer publiek karakter dan het andere, afhankelijk van locatie en vormgeving. Voor bermmonumenten in het algemeen is het echter beter om geen keuze te maken tussen publiek of privaat. De door voorbijgangers toegekende betekenissen creëren een publieke plaats. De door oprichters toegekende betekenissen maken er juist een private plaats van. Het vormen dus tegelijkertijd publieke en private plaatsen, met beide hun eigen betekenissen. Of, zoals een van de oprichters zei: *"Het is een openbare plek, maar voor je hart privé."*(respondent 10).

Hoofdstuk 6: Conclusies

6.1 Inleiding

De hoofdstukken 2,4 en 5 bevatten conclusies en resultaten. De discussie over de in de inleiding gestelde onderzoeksvragen vindt dan ook in deze hoofdstukken plaats. In dit laatste hoofdstuk zal de nadruk daarom liggen op aanbevelingen voor verder onderzoek en aanbevelingen voor beleid.

6.2 Aanbevelingen

6.2.1 Aanbevelingen voor verder onderzoek

In Nederland is nog weinig onderzoek gedaan naar het fenomeen bermmonumenten. Dit onderzoek werpt dan ook meer vragen op dan het beantwoordt. Een aantal zaken is wel duidelijk. De vraag of bermmonumenten een publieke of private plaats vormen wordt in hoofdstuk 5 beantwoord: Bermmonumenten vormen zowel publieke als private plaatsen. Ook de motieven voor het oprichten van bermmonumenten zijn duidelijk: het herdenken van het slachtoffer is de belangrijkste reden van oprichting.

Een aantal zaken is nog niet duidelijk en vereist verder onderzoek. De verhouding dodelijke ongelukken – bermmonumenten is onbekend. Hiervoor moet eerst worden onderzocht hoelang monumenten blijven staan. De 98 gevonden monumenten kunnen hiervoor als uitgangspunt dienen. Het aantal monumenten in Nederland is onbekend. Verder onderzoek kan meer duidelijkheid scheppen over de omvang van het fenomeen. Dit onderzoek focust op de kant van de oprichters. De kant van de weggebruiker is onderbelicht. Hoe zien zij deze plaatsen en hoe beïnvloedt het hun rijgedrag? Hartig en Dunn (1998) en Everett (2002) besteden hier wel aandacht aan. Doordat betekenissen en vormgeving van monumenten in Nederland verschillen van Australische en Amerikaanse monumenten, is het heel goed mogelijk dat ook de door weggebruikers toegekende betekenissen verschillen.

Een geografische vraag die in deze scriptie onbeantwoord blijft is de 'waar' vraag. Komen bermmonumenten meer voor in rurale gebieden dan in urbane gebieden? De in dit onderzoek gebruikte data zijn voornamelijk afkomstig uit Noord- en Oost-Nederland. Voor een urbaan-rurale vergelijking is aanvullende data uit een stedelijk gebied zoals de Randstad nodig. Ook het overwegend katholieke zuiden is ondervertegenwoordigd. Monumenten in de vorm van een kruis zijn in de zuidelijke provincies gebruikelijker dan in de rest van Nederland. De rol van religie hierin is nog onduidelijk. Wat wel opvalt, is dat de geïnterviewde respondenten overwegend niet-kerkelijk zijn. Zijn bermmonumenten het gevolg van de toegenomen ontkerkelijking? Vervangen zij traditionele (kerkelijke) rituelen rondom de dood? Ook hierbij speelt de vraag of er verschillen zijn tussen van oorsprong katholieke en protestantse regio's en tussen rurale en urbane gebieden.

Wat betreft de vraag: "waarom richten nabestaanden bermmonumenten op?" is het interessant om te onderzoeken waarom sommige nabestaanden dit juist niet doen en wat hun beweegredenen zijn. Dit kan een bijdrage leveren aan het voorspellen van het aantal monumenten dat in de toekomst zal verschijnen. Deze voorspelling kan overheden helpen bij het maken van beleid.

6.2.2 Aanbevelingen voor beleid

Er is in Nederland nog geen landelijk beleid voor bermmonumenten. Minister Peijs van Verkeer en Waterstaat heeft in 2004 een richtlijn opgesteld die geldt voor alle rijkswegen. Lagere overheidsniveaus hoeven zich echter niet aan deze richtlijn te houden. Het gevolg is dat provincies en gemeenten beleid maken wanneer zij voor de eerste maal met de plaatsing van een gedenkteken geconfronteerd worden. Alle

provincies zijn hier inmiddels mee geconfronteerd. Er zijn nog drie provincies zonder beleid (Zeeland, Zuid-Holland en Noord-Holland). Bermmonumenten worden in deze provincies gedoogd. In de overige provincies moet een vergunning worden aangevraagd voor plaatsing van een gedenksteen. Er wordt dan overlegd met de nabestaanden over de plaats en vormgeving van het monument. Ook wanneer er zonder vergunning een gedenksteen wordt opgericht hebben overheden begrip voor de situatie en wordt het monument gedoogd of in overleg aangepast.

Toch zijn er situaties waarin een bermmonument omstreden is. Case 5 in hoofdstuk 3 vormt een voorbeeld van hoe klachten van buurtbewoners tot de verwijdering van een monument kunnen leiden. Wanneer het aantal monumenten in de toekomst toe blijft nemen zal ook de kans op dit soort conflicten toenemen. Een goed overheidsbeleid kan dit soort situaties voorkomen. Het verbieden van bermmonumenten, zoals de provincies Drenthe en Utrecht doen, kan niet voorkomen dat monumenten illegaal geplaatst worden. Het verwijderen van gedenksteden, zoals in sommige Amerikaanse staten gebeurt (Ross 1998), is een oplossing die gezien de gevoeligheid van de situatie niet wenselijk is. Verkeersveiligheid wordt vaak als argument gebruikt voor het verwijderen van gedenksteden. Ze zouden weggebruikers van het verkeer afleiden. Het veel gehoorde tegenargument is dat reclameborden ook afleiden en dat bermmonumenten juist een waarschuwende functie hebben. Verder onderzoek zou moeten uitwijzen of gedenksteden het verkeer veiliger maken of niet.

Een aantal provincies heeft algemene richtlijnen opgesteld voor de vormgeving, omvang en het materiaalgebruik van bermmonumenten. Het is echter de vraag of algemeen geldende richtlijnen zinvol zijn. Buiten de bebouwde kom, bijvoorbeeld langs een snelweg, kan een afmeting van 0,5 meter hoog en 1 meter breed gepast zijn. Een monument van deze omvang zal echter binnen de bebouwde kom als opvallend en groot ervaren worden. Het valt dan ook aan te bevelen om in overleg met nabestaanden naar een vormgeving te zoeken die past binnen de situatie. Richtlijnen omtrent vormgeving kunnen hierbij helpen zolang zij flexibel toegepast worden in verschillende situaties en niet het karakter krijgen van wetgeving. De mogelijkheid om iets persoonlijks te plaatsen, iets dat belangrijk wordt gevonden door nabestaanden, gaat op die manier niet verloren.

Literatuurlijst

Aries, P. (1974). *Western attitudes towards death from the middle ages to the present*. Baltimore. Johns Hopkins University Press.

Centraal bureau voor de Statistiek (2000, 2001, 2002, 2003, 2004) <http://www.cbs.nl>
Laatst bezocht op 28 juni 2006

Clark, J., A. Cheshire (2003–2004), "RIP by the roadside: A comparative study of roadside memorials in New South Wales, Australia and Texas, USA." *Omega*, 48, 229–248.

Clark, J., M. Franzmann (2006), "Authority from grief, presence and place in the making of roadside memorials" *Death studies* 30

Cresswell, T. (2004), *Place: a short introduction*. Blackwell Publishing. Eerste editie

van Dale Groot woordenboek van de Nederlandse taal (2005) 14^e editie

Everett, H. (2002), *Roadside crosses in contemporary memorial culture*. University of North Texas Press. Eerste editie

Excell, G. (2005). *Contemporary deathscapes: comparing US, UK and Australian roadside memorials*. Paper delivered to The Social Context of Death, Dying and Disposal Conference, Bath, UK.

Hartig, K., K. Dunn (1998), "Roadside memorials: Interpreting new deathscapes in Newcastle, New South Wales." *Institute of Australian Geographers*

Light, A., J. Smith (1998), *The production of public space*.

Luisteronderzoek Intomart/GfK, 2006

Morrison, B. (4 November, 2005). "Saying it with flowers." *Guardian*

Peijs, K. (2004), "Brief aan de Tweede Kamer: Gedenktekens voor verkeersslachtoffers."

Reid, C., J. Reid (2001), "a Cross marks the spot: a study of roadside death memorials in Texas and Oklahoma."

Rijkswaterstaat (2001) *Verkeersongevallen jaarrapport 2000*. Rotterdam: Ministerie van Verkeer en Waterstaat

Ross, C. (1998) "Roadside memorials: Public policy vs. private expression." *American city and county* 113, p. 50-53

<http://www.stillegetuigen.nl>

Laatst bezocht op 4 augustus 2006

Verhovek, S. H. (2000), "A cross on the roadside, and a continuing grief." *The New York Times* 23 juni 2000, p.12